

A fákon – élő cölöpkerítés.
Fehér, mélyföldi köd ült a tájon:
Mint egy fogolytáboros, régi és
Nyomasztó film, déjà vu, néma álom.

A halál előtt van élet? Egy garázson
Ez áll. Sebeinket nyaljuk, míg szeletnyi
Nyamvadt pecsenyék sülnek külön parázson:
Kis sors, de a miénk. Ezt kell szeretni.

Imreh András fordítása

Vajda Miklós

REQUIEM EGY ELFUSERÁLT ZSENIÉRT

Abody Béla emlékének

1. Introitus

Meleg őszi délután, kora délután, olyan, mint minden meleg őszi kora délután, csak éppen mégis más. Ahogy most jobban utánanézek magamban, tágasabb, izgalmasabb, tartalmasabb szinte minden elkövetkezőnél. Magasabb és kékebb fölötte az ég, ragyogóbb arany a nap. Csupa ígéret, a létezés felfedezett boldogsága, szabadsága, hihetetlen érdekessége lüktet benne. Ennek a meleg őszi kora délutánnak tisztább a levegője is, élénkebbek a hangjai, a lágyuló napsütésben szebben ringanak a színesedő lombok, élesebben rajzolódnak ki a dolgok kontúrjai, és mindennek finom íze és illata is van. Talán csak a másnapi és az utána következő kora délutánok múltják majd fölül még vagy másfél évig. Kamaszok vagyunk, lázadók, vakmerők, okosak, kíváncsiak, tudatlanok.

A Horthy Miklós körtér egyik sarkán befut a megállóba egy autóbusz. Már sokan várják, köztük három hetedikes gimnazista kamasz, a közeli Ciszter Gimnázium diákjai. A busz zsúfolt, büdös és zihál, csoda, hogy él és működik, akár maga a romjaiból föltá-páskodott város. A leszállók leszállnak, a fölszállók a kalauz sürgető fölszólítására fölszállnának, ám ekkor a kamaszok egyike, egy kétméteres, kövér, szőke óriás, mindenkit félretolva, a busz lépcsőjére teszi a lábát. Még csak közeledett a busz, ő már izgatottan topogva készülődött a felszálláshoz. Arcán az idióták őszinte rémülete egy halálba készülő vértanú komor elszántságával keveredik. Toporog, szemét az ég felé fordítja, mint aki onnan vár segítséget, közben magas, vinyogó hangokat hallat. Egyik kezével kényszeresen az arcbőrét tépdesi, a másikkal a kapaszkodót ragadja meg, nem lehet mellette fölszállni. Az emberek tapintatosan félrehúzódnak, biztosan légnyomás érhetette szegény fiút az ostrom idején, vélik magukban. A fiú ekkor, mint akinek jobb ötlete támadt, visszarántja lábát a lépcsőről, kis ideig töpreng, bizonyára biztatja magát, halkán vinyogva tépdesi az arcát, aztán félénken a másik lábával próbálkozik. Világos,

hogyan nem testi gondja van a fölszállással. Nem képes eldönteni, hogy valójában fölmer-e szállni vagy sem. Rémülten visszarántja ezt a lábát is, és rövid topogás után, óvatosan, újra a másikkal próbálkozik. Ezúttal már-már sikerül is elrugaszkodnia a járdától, de bátorsága az utolsó pillanatban hirtelen megint cserbenhagyja. De ő mégsem adja föl. Nem és nem! Nekidől a következő kísérletnek, előtte eszelős pillantásokkal körülnéz, hogy mintegy a nézőket is bevonja a maga néma küzdelmébe, majd hősiesen elszánja magát, nagy lélegzetet vesz, és újra fölteszi az egyik lábát. Az utazni vágyók körében nőttön-nő a feszültség. A jelenet már egy-két perce tart, páran segíteni próbálnak, de ő eltolja a feléje nyúló kezeket: neki magának kell leküzdenie ezt az akadályt! Újabb perc telik el, az ősi buszmotor zihálva pöfögi a bűzt. A kalauz, ujjja a mennyezeti csengőn, türelmetlenül kiszól a busz belsejéből: Tessék engedni a fölszállókat! A jelenet során, ahogy kibomlik a cselekmény, a buszbeliek és lent a járdán, a fölszállni akarók arcán szájalom, segítőkészség, elnéző mosoly, bosszankodás, düh és irtózás jelenik meg, körülbelül ebben a sorrendben. Egy ponton aztán, mikor már nyilvánvaló, hogy nem jön el a megváltó drámai katarzis, a közönség hangulata átcsap türelmetlenségbe, félretolják a nyüsztítve tiltakozó idiótát, aki végül hosszú, fájdalmas sóhajjal és lehorgasztott fejjel tudomásul veszi újabb, ki tudja, hányadik fölszállási kudarcát. Tragikus képpel hátrakullog, mint egy fülét-farkát behúzó, nagy, megvert kutya. Az emberek fölszállnak, és a busz végre elindul.

Hárman maradtunk a megállóban, Abody, Tomasz meg én. Egyedül Béla volt képes ilyen, általa kitalált szólószámokat, pontosabban mini- vagy monodrámákat arcrándulás nélkül, igazi közönség előtt előadni. Közös néven „paranoid manifesztációk”-ként foglalta őket gazdag repertoárjába, és büszke volt rájuk. Ennek a darabnak „Felszállás” lett a címe. Eredetét tornatermi kudarcok metamorfózisa körül kell keresnünk. A kudarc mint mutatvány, mint sikeres szereplés, mint mulattató műsorszám, amihez nem csekély előadókészség, pléhpofoa és bátorság szükséges. Ha olyan volt a kedve, kérésünkre bárhol és bármikor megtartotta nekünk az előadást. Talán még ma is élnek emberek, akik emlékeznek a háború utáni évekből a nyomorult fiatal idiótára, aki lelkileg volt képtelen buszra szállni. Mi ketten, Tomasz meg én, a felszállni akarók mögött, a röhögéstől sírva, hörögve figyeltük a produkciót, amely különben is kizárólag nekünk szólt, és előadásról előadásra új mozzanatokkal gazdagodott. Béla volt kis társaságunk középpontja, és mindent megtett, hogy az is maradjon. Tomasszal mi hárman alkottuk a kemény magot, amelyhez gyakran alkalmilag más osztálytársak is csatlakoztak, köztük a későbbi kiváló elméleti fizikus, Györgyi Géza, és Latinovits Zoltán.

– Na? – kérdezte Béla, mikor eltűnt a busz, és odalépett hozzánk. – Milyen voltam? – Órájára nézett. – Három perc, negyvenöt másodperc. Nem rossz, de még dolgoznom kell rajta. Föl kell menni legalább négyig.

Ebben az időben – tizenhét évesek voltunk – már régen fölismerte az előnytelen testi adottságaiból kinyerhető előnyöket. 1941 őszén, mikor gimnazisták lettünk, az első tanítási napon, miközben mindenki helyet keresett magának a leendő I./b osztályban, és folyt az ismerkedés, súlyos léptekkel begyalogolt a terembe egy már akkor kövér és behemót, szőke fiú, mosolytalan, szépnek nem mondható, de markáns arccal. Olyan volt, mint aki már tízévesen a felnőttkori arcát viseli. Egymás után mindenkire oda ment, kurta, katonás főhajtással kezét nyújtott, és öblös hangon azt mondta: „Anderlik.” Ez annyira meglepő volt, hogy mindnyájan azonnal megjegyeztük. És attól fogva gondoskodott róla, hogy ahol és amikor csak lehet, a figyelem középpontjában álljon. Tomasztól tudható, ugyanis ő már az elemiben is vele járt, hogy az óráközi szünetekben kedvenc szórakozásuk volt a „Kinyomni a szuszt az Anderlikből” című korai performansz.

Ez úgy zajlott, hogy Béla háttal nekitámaszkodott a folyosó falának, és biztatására az egész gyerekereg üvöltve, teljes erővel, fejfel nekirohant, ő pedig nevetve lesöpörte őket magáról, mint valami fölugráló kutyakölyköket. Akkoriban boksolni és angolul tanult egy Fülöp-szigeteki embertől, nyilván az mutatta meg, hogyan keményítse meg a hasfalát. Egy alkalommal azonban, mikor kinyomták belőle a szuszt, nagy sugárban leokádta őket.

A tízéves korában is legalább százhatvanvalahány centis – felnőttkorában több mint kétméteres –, már akkor szőrösödő, nehézkes mozgású, szőke gyerekhez hatalmas lábak és puha, ijesztő mértékig visszafelé hajlítható virslíujjak tartoztak. Osztályfőnökünk, egy kövér, szigorú, de jovialis szerzetes (a később hírhedtté vált „békepap”: dr. Horváth Richárd) mindenkire becenevet ragasztott. Anderlik/Abody a Vén Víziló névre hallgatott. Nemcsak testileg, hanem szellemileg is jóval érettebb volt nálunk. Évekig csak a szokatlan humorát és a groteskségét honoráltuk, de nem csúfoltuk, mert bizonyos tekintélyt vívott ki magának, nemcsak az osztályban, hanem néhány tanárunk szemében is. Méretes mellkasából már a pubertás előtt is erős, zengő hang és öblös nevetés tört elő, ami iskolaszerte ismertté tette. Szeretett szerepelni, és bizonyos tárgyakban – magyar irodalom, történelem, hittan – meglepő módon olykor kérdése, véleménye, sőt néha udvarias különvéleménye volt, amit alkalomadtán furcsa és teljesen szokatlan szóhasználatával a tanár tudomására is hozott. „Ha tanár úr megengedi, akkor, persze illő szerénységgel, rámutatnék, hogy azért...”, „Szabadjon tisztelettel megjegyezni, hogy, habár, ha meggondoljuk...”, „Az arisztotelészi logika fényében akkor tehát akár úgy is vélhetnénk, föltéve, de meg nem engedve, hogy...” – és hasonlók. Még sohasem hallottunk ilyen szövegeket. Nem csak nekünk, a legtöbb tanárnak is imponált, és sokat elnéztek neki. Néha képes volt feleletét a tanárral a fejünk fölött folytatott egyfajta kollegiális diskurzussá, egyenlő felek szakmai párbeszédévé fejleszteni, amibe némelyik tanár, mulatságból vagy érdeklődésből, rövid időre bele is ment. Nem vette észre, vagy úgy tett, mintha nem venné észre, hogy Béla átveri; eltereli a figyelmét a kérdésről, amelyre válaszolnia kellene, de nem tud. Ritkán fordult elő, hogy tekintélye védelmében valamelyik tanár meglegelte a művészi halandzsát, és leégette Bélát.

Talán már akkor olvasta kedves íróját, Karinthyt, mert mikor valamelyik tanár tréfásnak szánt megjegyzését az osztály a szokásos szolgálai derűltséggel honorálta, ő, mint az egyetlen, aki teljes, igazi mélységében érti a tanár úr humorát, a leghátsó padban hosszú, mély, zengő hahotát produkált. Ettől az egész osztály boldogan, harsányan röhögni kezdett, és a tanár – ha nem látott át a szítán – ellenállhatatlanul tréfás embernek képzelhette magát.

Igazi népszerűségét azonban a testnevelési órákon szerezte Béla. A Vén Vízilónak eleinte a lépéstartás is súlyos gondot okozott, mikor minden óra elején hármas sorokban, igazodással, katonásan, többször körül kellett menetelnünk a gyönyörű tornateremben. Hatvanhárman voltunk az I./b osztályban. Középen álló, daliás termetű civil tanárunk erélyes hangon diktálta a bal-jobbot, amit sípjával és olykor csattogtatójával is nyomatékosított, de Bélának nehezen ment a dolog. Ő a saját ritmusára járt. Mielőtt azonban ráncba szedhette volna, tanárunkat behívták katonának, és hamarosan el is esett a szovjet fronton. Utóda mindenben az ellenkezője volt: kicsi, fáradt és erélytelen, nemzedékek által használt tornatermi öltözők, átizzadt trikók, klottgatvány és tornacipők ezreinek szaga ivódott a lelkébe.

Nem tudott mihez kezdeni Bélával, aki nagyon igyekezett, de nem azért, hogy a tanár úr dicséretét elnyerje. Magas- vagy távolugrás, kötél- vagy rúdmaszás, bordásfal, ló vagy

korlát alkalmával Béla tulajdonképpen a „Felszállás” egy korai, még nyers ősváltozatát adta elő. Kissé félrehajtott fejjel, egy stréber tanuló feszült érdeklődésével figyelte a végrehajtható gyakorlatot. Mikor rá került a sor, hosszas hezitálás és topogás után tett néhány igen buzgó, de ügyetlen és eleve reménytelen kísérletet, majd gyászos képpel, sóhajtvá félreállt: mit tegyünk, a sors ezek szerint nem akarja, hogy ez neki sikerüljön. Csak a bukfenc sikerült neki olykor (csak előre, persze), de többnyire ahhoz is kellett valaki, hogy az osztály lelkes biztatása közben átbillentse a majdnem mázsás hústömeget a holtpontra. De utána meghajolt, és olyan képet vágott, mint aki megjavította a világcsúcsot – ezt is zajosan honoráltuk. A feléje szálló labdát sem igen tudta elkapni; senki meg nem mondta volna, hogy felnőtt korában majd kitűnően pingpongozik, és könyvet ír az ökölvívásról.

A tanár bosszankodott, de nem szólt, mi röhögtünk. Ezen fölbátorodva a következő alkalmakkal Béla már egyre inkább a röhögésre játszott. Eltúlozta az igyekezetét, majd az ügyetlenségét, és zajos sikert aratott, még a tanár úrból is kifacsart egy-egy kelletlen mosolyt. Úgy kárpótolta magát, amiért *valóban* nem képes végrehajtani azt, amit a legostobább gyerek is könnyedén teljesít, hogy velünk nevetett Abody Bélán. Ezzel kiemelte a sima nevetségességéből, és mintegy eltávolította, idézőjelbe tette önmagát. Egy másik, magasabb síkra helyeződött át, ahol csak ő van, és ahol már nem nevetséges, hanem mulattató, eredeti és garantáltan sikeres, és ahol mindenki őt nézi. Mert az volt persze a legfontosabb.

Attól kezdve, hogy ez a módszer bevált és bejáródott, ügyetlenségét nem szégyellte többé, sőt komikus iparkodásával még ironiát és fölényt is ki tudott fejezni. Karikatúráját is adta azoknak, akiknek nem volt ilyen gondjuk. Atléták ellesett, jellegzetes mozdulatait, bemelegítő törzsforgatását, karkörzését, ugrálását, a győztesnek a közönség felé integető hálás, lihegő hadonászását parodizálta, egyfajta elefántbalettet adott elő, zajos sikerrel. A fizikai teljesítmény iránti megvetését is ki tudta így mutatni, és később aztán ezt meg is ideologizálta. A sportos testű, jó megjelenésű, főleg pedig a lányoknál sikeres fiúkat rosszul titkolt irigységgel, megvetően „fallikus triumfátoroknak” nevezte, amit a tökfej szinonimájaként használt.

2. A racionális irracionális

A „Felszállás” után ezen a ragyogó kora őszi délutánon is a Körtér közepén létesült, leírhatatlan szagú és színvonalú vizele felé sétáltunk; már órák teltek el a tanítás vége óta. Béla odaállt mellénk a kátránnyal lekent fal elé, és hosszadalmas, kis helyben ugrásokkal kísért, bonyolult kotorászás után végül föllélegezve jelentette: „Kiemelés tőlem. A. B.” – és könnyített magán. Folyóiratokból, az akkoriban dúló ádáz ideológiai viták szövegeiben leltük ezt az addig nem ismert, fontos értekező prózai *terminus technicus*. Mikor kiléptünk a búzból, Béla közölte: „Zárójel bezárva. Új bekezdés.” Gyakran hangoztatta, hogy ő elvből nem vizeles után, hanem előtte szokott kezét mosni. Továbbá, hogy szerinte alsóneműt viselni merőben fölösleges.

És rendszerint visszamentünk A Plakáthoz. A Plakát a Himfy utca és a mai Villányi út körtéri sarkán, egy csenevész fácskát körülölelő vashenger hirdetőoszlop volt, a század eleji Pest megmaradt emléke, rajta többek közt rendszeresen az Operaház és a Nemzeti Színház részletes heti műsora. Itt ágazott el hármunk hazavivő útja: Tomasz fölsétált a rövid Himfy utcán és a lépcsőn, és máris otthon volt az Eötvös Collegium legendás aligazgatójának, dr. Tomasz Jenőnek szolgálati lakásában. Béla az ellenkező irányban ballagott a mai Bartók Béla útból jobbra kiágazó Kököröcsin utcába, a nagyhírű

műegyetemi professzor, Abody Előd otthonába, én pedig rendszerint villamosra vagy buszra szálltam az Erzsébet híd budai roncsai melletti Duna-parti lakásunk felé. Alig bírtunk elszakadni egymástól.

A Plakát szakrális helyünk volt, egyfajta agora és egyben aréna, gondolat- és olvasmányélmény-cserék, rivalizálások, tervezetések és óriási nevetések színhelye. Tanítás után nemritkán ott ácsorogtunk előtte, és izgatottan beszélgettünk késő estig. Már régen faltuk mindazt a klasszikus és modern, főleg kortársi magyar és világirodalmat, ami addig fönnakadt az egyház ókonzervatív *nihil obstaján*. Naponta fedeztünk föl újat és megvitadni valót irodalomban, zenében, ideológiában. Minden újdonságot meg kellett beszélni. Főleg a társadalomjobbító szándékú irodalom érdekelt akkor bennünket, Szabó Dezsőtől Németh Lászlón, Illyésen, Szabó Zoltánon, Erdei Ferencen és Veres Péteren át Ortegáig, Bibóig és a marxistáig, de izgatottan olvastuk Freudot, Thomas Mannt, József Attilát, Déryt, Radnótit és az irodalmi folyóiratokat is. Figyeltük a készülő radikális társadalmi átalakulást, aminek szükségességében és várható sikerében naivul nagyjából megegyeztünk. A polgárság azonban, amelybe beleszülettünk, és amely a háború után még talpra állt, végóráit élte – épp csak ezt nem érzékeltük. Az egyház roppant szellemi, gazdasági és politikai hatalma a szemünk látára rogyott össze. Tanáraink elbizonytalanodtak, tankönyveink, sőt neveletésünk jó része is használhatatlanná vált. Ezt mi felszabadulásként, mámoros szabadságként éltük meg. Bennem sok lelki viszontagság és gyötrem, száz meg száz szentmise, imádság, prédikáció, jámbor intellektus és olvasmány, rózsafüzér, töredelmes gyónás, penitencia és föloldozás után, sőt talán éppen e túlادagolás egyenes következményeképpen, hirtelen az a meggyőződés alakult ki, hogy Isten beszüntette a Gondviselést, ha valaha volt, máskülönben hogyan magyarázható az elmúlt szörnyű háború, meg egyáltalán, a teljes emberi történelem? Mi lenne, ha mindenki, aki a Gondviselésben bíz, megvalósíthatná dédelgetett vágyait? – tettem föl a kérdést. Szerintem katasztrófa. Vitakoztunk ezen. Györgyi Géza vallásos volt, Tomasz is inkább arra hajlott. Nem érdem, hanem érdek vezérli a világot – szűrtem le a még folyékony spanyolviaszt. Béla hasonló véleményen volt. Isten eltűnt, belőlem legalábbis biztosan – jelentettem ki. Ez is izgalmas és felszabadító érzés volt. Most már majd én döntöm el, mi a jó, mi a rossz. Béla ebben azért óvatosabb volt, nyitva hagyott magának egy kiskaput. „Racionális hit az irracionálisban – ez az én jelszavam”, foglalta össze az álláspontját. „Fordítva persze érdekesebb.”

Mire 1949-ben leérettségiztünk, az iskolát már Állami Szent Imre Gimnáziumnak hívták; a következő évben aztán végleg szakított az Árpád-házzal, és József Attilára vonalásított. Szerzetes tanáraink eltűntek, helyettük, mivel híres iskola volt, többek közt néhány egészen kitűnő civil tanárt is kaptunk. 1949 elején, Mindszenty letartóztatása után egy napon úgynevezett „körözvény” járta be az iskolát: korábban is így hívták az óra közben osztályról osztályra vitt igazgatósági közleményt, amit mindenütt felolvastak, a tanár szignálta, aztán a hetes vitte tovább a szomszédos osztályba. Ezúttal a „klerikális reakció” aknamunkája elleni fenyegető tiltakozás, a prímás letartóztatását helyeslő és kemény büntetését követelő durva kommunista szöveget olvasott föl a tanár. Mindenkinek alá kellett írni. A halálsápadt civil tanár, aki új ember volt, némán végignézett a halálsápadt osztályon, aztán lassan kettőt, jelentőset biccentett felénk, majd rövid habozás után aláírta; valamennyien követtük. Éreztük, hogy ez súlyos, korszakváltó történelmi pillanat. Abban a lemondó biccentésben egy egész ország tehetetlen megadása sűrűsödött, helyi szinten – de ezt még nem érzékeltük. Utána komor csönd ült az osztályra, míg végül a tanár erőt gyűjtött, és kommentár nélkül folytatta az órát.

Talán már a következő órán vagy másnap újabb körözvény érkezett: ezúttal tiltakozás az egyházat és a prímást ért alaptalan politikai vádak ellen. Sohasem tudtuk meg, kinek volt bátorasága ujjat húzni a berendezkedő kommunista hatalommal és vállalni a következményeket – amelyek végül nem következtek be; a diktatúra még nem épült ki teljesen, fontosabb dolga volt. A tanár – egy másik tanár – némi habozás után aláírta, majd minden habozás nélkül mi is, az egész osztály. Ezt azért nem – mondtuk egymásnak néma arcjátékkal a hátsó padokban. Ezt azért nem akartuk.

Nem ezt akartuk, hanem nyugati demokráciát, mindazzal, ami vele jár. Úgy éreztük, hogy a megvalósítás gigászi feladata a leendő értelmiségi nemzedékre, vagyis miránk vár. Már korábban elhatároztuk, hogy kidolgozzuk a nyugati demokráciába való átmenet módozatait, a magyar társadalom átalakításának útját. Ne érjen bennünket készületlenül, mikor elérkezik a pillanat, és cselekedni kell. Ebből a célból Tomasz javaslatára – a népi írók szárszói konferenciáinak mintájára – különféle lehetőségekről előadásokat tartunk, azokat megvitatjuk, majd közös munkával megalkotjuk a „leányfalusi téziseket”. ’48 nyarán Abodyék leányfalusi nyaralójában gyűltünk össze öten-hatan, hogy ismertessük elképzeléseinket. Béla terjedelmes szöveggel állt elő; volt abban athéni demokrácia, „filiszterek bűnös ostobasága”, Robespierre, egyén és közösség, társadalmi egyenlőség, „erkölcsi imperatívusz”, Ady és Szabó Dezső, idézetek a *Kommunista kiáltványból* és a *Bibliából*. Szellemes, aforisztikus, de eléggé komolytalan elme-futtatás volt, lendületes és komoly előadásban. Tomasz Németh Lászlóból és Bibóból készült, én Wilhelm Röpke német közgazdász *Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart* (Korunk társadalmi válsága) című, sokat emlegetett munkáján rágtam át magam, különös figyelemmel a *Der dritte Weg* (A harmadik út) című részére, abban a meggyőződésben, hogy nem tanácsos kész mintákat követnünk.

Nem tudom, melyikünk kezdte a nevetést. Egy ponton az egész fontoskodó, önképző-köri szintű vállalkozás hirtelen mindenestül annyira abszurdá és komikussá vált, hogy óriási hahótában és viháncolásban törtünk ki. Féktelenül, felszabadultan kinevettük saját magunkat.

3. Vrekk! Les enfants horribles

Miközben szorult a kommunista hurok saját osztályunk körül, mi még lázadtunk ellene. Szegény, holtfáradtan hazatérő özvegy anyám akkoriban azzal töltötte estéit, hogy az ágyneműből, törülközőkből, konyharuhákból nyomatékos kérésre kifejtette a monogramja fölé hímezett, túrhetylen nemesi koronát. A Plakátnál eleinte csak vastag ceruzával átvírtuk az operai és színházi műsor erre alkalmas szavait. *Tosca–Tócsa; Szöktetés a szerájból – Tüntetés a szertárban; Aida – Vajda; Amonasro, az etiópok királya – Antonescu; Rózsalovag – Dózsa lova* és hasonlók. Egy vendégszereplő jiddis nyelvű külföldi színtársulat plakátján *Ich bin a Katzeff* című darabot hirdettek. Abody éveken át úgy jelentkezett telefonon, hogy „Katzeff vagyok”, „Itt a Doktor Katzeff beszél”, és a végén magasra fölvitte a hangját.

Ezeknél eredetibb és szellemesebb ötletek is születtek A Plakát előtt. Esti Kornél és barátai szelíd, békebeli játékait igyekeztünk merészen és meglehetősen durván túlszárnyalni, egy csöppet sem szelíd és békés korszak gyermekei.

Kezdtük azzal, hogy jó hangosan komisz, fenyegető, osztályharcos megjegyzéseket tettünk az arra járókra. Volt csatakiáltásunk is: *Vrekk!* Ezt sokféleképpen lehet mondani: halkan, elnyújtva, sejtelmesen, csábítóan, kérdő hangsúllyal, gyorsan ismételve, ingerülten, izgatottan, de kórusban és fenyegetően az igazi. Béla öblös mélysége orgonaként szólt a mi magasabb regisztereink alatt. Az emberek nem tudták mire vélni

fenyegető vrekkegésünket, elképedve, riadtan bámultak utánunk. Már elkezdődött az a korszak, amikor bárkivel bármikor bármi megtörténhet, de az emberek még tudtak csodálkozni, némelyek nevetni is. A környék rendszeresen fölbukkanó, furcsa küllemű figuráit szabadasszociációs alapon képtelen gúnynevekkel láttuk el. Első emberünk, aki a Kaffer nevet kapta, egy szikár, fehér hajú, szemüveges, szigorú arcú, hegyes orrú, valahai eleganciával öltözött, kamásnis öregúr volt. Úgy állt ki a két fölső metszőfoga, akár egy vén kan nyúlé. Nem tudom, kitől származott a Kaffer név, de annyira össze voltunk hangolódva, hogy azonnal lelkesen egyetértettünk: nem is lehet más. Nyugalmozott miniszteri tanácsosnak, adóügyi, esetleg magas beosztású igazságügyi tisztviselőnek véltük. Mindig ugyanakkor, karján nejével, sétabotját tekintélyesen lóbálva róttá délutáni egészségügyi sétáját, nagyjából mindig azonos útvonalon. Szigorú arccal nézelődött, mint aki szemrevételezi birodalmát. Ő ihlette Béla újabb számát, a később másokkal is gyakran bemutatott, klasszikussá vált paranoid manifesztációt, a „Szagulás”-t. Mi Tomasszal távolabbról figyeltük: a műértő közönség. Béla odament Kafferék mögé, akik mondjuk éppen egy kirakatot nézegettek, és lassan, alaposan megszaglászta a nála jóval alacsonyabb Kaffer úr kalapját, majd fejét csóválva, súlyos léptekkel továbbment. Kaffer úr döbbenten lekapta a kalapját, forgatta, megszemlélte kívül-belül, végül meg is szagolta, de mikor Tomaszt és engem megpillantott, ahogy tisztas távolban röhögünk rajta, fejébe csapta a kalapját, és a méltatlankodástól fuldokolva, rémült feleségét vonszolva, sietve odébbállt. Ettől kezdve a házaspár megváltoztatta szokott útvonalát, de mi megtaláltuk őket, és legalább egypár ijesztő *Vrekk!*-et mindig megkaptak tőlünk. Ha éppen szembe találtak jönni velünk, szegény Kaffer úr, maga a sértett és amúgy is vészesen aláaknázott polgári méltóság, már messziről fenyegetően hadonászott a botjával, de hiába. Nem menekülhettek előlünk. Rendőrt nem hívtak; olyasféle polgárok, mint ők, akkoriban már nem szívesen kezdeményeztek bármilyen kapcsolatot a rendőrséggel.

A „Leporolás” szintén olyan száma volt Bélának, amit rajta kívül senki sem mert volna előadni. Nagyon irigyeltem érte, de beláttam: erre születni kell. Tomasszal mindketten ingyencek módjára, nagyon élveztük Béla alakításait, de míg Tomasz, megelőlegezve a leendő híres amerikai természettudós-kutató tárgyilagos és némileg kívülálló szkepticizmusát, afféle „Nézd ezt az örült marhát, mit csinál már megint!” alapállásból szemlélte és szívből *kinevette* a produkciókat, melyekben maga is lelkesen részt vett, nekem viszont roppantul imponált, sőt máig imponál az akkori Béla páratlan eredetisége, merészsége és exhibicionizmusa. Én őszinte ámulattal és átéléssel, irigyen, sőt valami büszkeségfélével *nevettem* a produkciókon. Azóta sem találkoztam az életben senkivel, aki e paranoid manifesztációk bármelyikét kitalálni és pláne arcrándulás nélkül végrehajtani képes lett volna. Pedig végigéltünk néhány korszakot, mikor jól jött volna az antiszürrealizmus.

Kiválasztott valakit az utcán, majd odament hozzá, elnézést kérve kis udvarias meghajlással bemutatkozott, mint mondjuk Endrédi Vendel (volt zirci ciszter apát), és engedélyt kért, hogy hátul leporolhassa az illető kabátját. „Talán neki tetszett dőlni valaminek” – magyarázta aggodalmasan fontoskodva. Az engedélyt megkapta, mire hosszan, gondosan leporolgatta az illető hátát, ami persze egyáltalán nem volt poros. Köszönetet és elismerő mosolyt kapott érte: hál’ istennek azért akadnak még derék, tisztelettudó fiatalok, ez volt a mosolyokban. „A cserkész ahol tud, segít” – mondta szerényen Béla, fejet hajtott és továbbstett, hogy másokon is segíthessen.

Szereplési vágya nem hagyta nyugodni. Hamarosan előállt a „Szagulás” egy továbbfejlesztett, kockázatosabb, de egyben izgalmasabb változatával. A „Kalapharapás”-t csak

tömegben lehetett bemutatni, villamoson, autóbuszon, mozipénztár előtt, vagyis olyan helyeken, ahol tolonganak az emberek. Béla kiválasztott magának egy megfelelő férfit, odafurakodott mögéje, és óvatosan *de facto* megharapta a kalapja karimáját. Persze úgy, hogy mi lássuk; mindig szemmel tartotta hálás közönségét, amelynek játszott. A harapástól a kalap, típusától függően, valamelyest előrebillent, máskor, szintén elől, hetykén kissé megemelkedett, de tulajdonosa nem láthatta, mitől. Béla elnézést kért, mintha csak véletlenül lökte volna meg a kalapot, hiszen fél fejjel magasabb volt szinte mindenkinél.

Voltak aztán alkalmi, pillanat szülte, egyszeri alakítások, amelyek természetüknél fogva nem kerülhettek bele a repertoárba, és ugyanezért címet sem kaphattak. Egy villamos hátsó kociján utaztunk éppen, mikor valamelyikünk észrevette, hogy az üres vezetőfülke ajtaja nincs bezárva, és a vezetőpulton egy gondosan becsomagolt kislábas van biztonságosan a sarokba helyezve; nyilván a vezető vacsorája. Azonnal kicsomagoltuk: eléggé gusztustalan látványt nyújtó, fagyott zsírtól fénylő, erősen illatozó káposztás kocka volt benne, mellette egy külön becsomagolt kovászos uborka. A káposztás kockát gondolkodás nélkül, kézzel azonnal kikapkodtuk és fölfaltuk. Béla fogta a méretes, lekonyuló uborkát, a sliccébe dugta, majd a „Felszállás” idiótájának arcával és hangjával, az uborkáját markolászva lassan végigvonult a kocsin. Néhány utas észrevette a dolgot, az egyik föl is állt, hogy segítsen, vagy ki tudja, mire készült, de ekkor Béla – à la Esti Kornél – rendes, mindennapi hangján biztosította, hogy köszöni szépen, de magában is boldogul, kihúzta sliccéből az uborkát, beleharapott, majd velünk együtt leszállt.

Egy másik alkalommal estefelé a Körtéren sétáltunk, bizonyára prédára lesve, mikor Béla hirtelen fölkapott a fal mellől egy éppen ott szaglászó kiskutyát, lábujjhegyre állt, és beejtette a rémülten kapálózó állatot egy nyitott ablakon. Pillanatok múlva csaholás és sikoltozás hallatszott a lakásból. Elégedetten mentünk tovább. A Körtéren előbb vagy utóbb többnyire föltűnt népes panoptikumunk valamelyik alakja, akit aztán üldözőbe vettünk, és a szokásos, vrekkelő, esetleg szaguló kezelésben részesítettünk. Felejthetetlen figura volt Félig Elszopogatott Savanyúcukor úr, egy ócska esőkabátjában örökké siető, lenyalt hajú, gyanús fiatalember, elmosódó arcvonásokkal. Dr. Bujdosó vagy Bojdosó, egy hatalmas cipőiben lúdtalpasan slattyogó, negyven körüli ember, arcán több ezer év minden bánatával, örökké tömött aktatáskáját cipelte valahová. Úgy képzeltük, élete végtelen sok munkával és áldozattal létrehozott főműve rejlik benne, azzal házal kiadótól kiadóig. Egyetlen percre sem adja ki a kezéből, még az ágyban és a vécén sem. A mű címét is tudtuk, de azt már elfelejtettem. Monsieur Foche Trésbieux fizimiskájára sem emlékszem már, mint ahogy Santungh(ö) és Fel-s-Lenyelt Priccs urak arca is kihullott a régvolt kamaszkor boldog őszi kora délutánjainak emlékei közül.

Az ostrom idejéből oly emlékezetes szovjet tank, a T34-es nevét kapta egy köpcös, lödenkabátos, oldalzsákos, középkorú, szemüveges, zord asszony, aki télen-nyáron hetyke kis zergetollas vadászkalapot és bakancsot viselt ráhajtogatott, vastag, kötött sízoknival. Nőiesség tekintetében is névadójához állt közel. Őszülő haját férfiasra nyíratta. Sohasem mutatkozott oldalzsákja nélkül, nyilván túlélőkészletet hord magánál, állapítottuk meg. Rövid vita után megegyeztünk abban, hogy bugyi, kulacs víz, vécépapír, tábla csokoládé, egy hetenként cserélt alma vagy körte, gyufa, gyertya, zseblámpa, aszpirin és imakönyv, sőt rózsafüzér is van benne, újabb háború, ostrom, letartóztatás, földrengés, árvíz, világvége stb. esetére. Őt nem vrekeltük meg, hanem csak némán és föltűnően, sokáig kísérettük, ami láthatóan rendkívül idegesítette. Különben ő az egyetlen a

panoptikumból, akivel évtizedek múlva is találkoztam egyszer a villamoson. Talán a lánya lehetett, mert semmit sem öregedett; az oldalzsákja mindenesetre vele volt, bizonyára friss almával vagy körtével és talán már pillepalackos ásványvízzel.

Hat évvel később, már egyetem után (ahová mi ketten szintén együtt jártunk), Béla még mindig dolgozott a panoptikum bővítésén. Siófokról, egy szakszervezeti üdülőből írta nekem „*Vajda Miklósnak, az »Empire« bohacirkusz igazgatójának*” címzett levelében: „...egyetlen szerencse két elfogadható szobatárs. Egyik doppelgenger Bojdosó, a másikra két nevet tudnék mondani (28 körüli férfi): Gertrúd vagy Gréti. Kíváncsi vagyok, mond-e Neked ez a jellemzés valamit, szerintem tökéletes. Még hozzátenném, hogy: CÁPA. A vasúton új alaptípust fedeztem fel, és szeretném alapszókincsünkbe tenni. Ha mond valamit, ezt is: Gordonné. Kérlek, számolj be, hogy képzeled el...” Ez azonban már nem volt az igazi. A panoptikum felfedezései és névadásai kollektív akciók voltak; közönsége nélkül pedig még Béla ötletei sem fénylettek már úgy, mint egykor.

Hónapokon át folytak az utcai garázdálkodások. A kamaszok istene – ilyen is van, nyilván – övött meg a lebukástól, a botránytól, a rendőrségtől. Nem fértünk a bőrünkbe, ismertük, kerestük és élveztük a veszélyt. Boldogok voltunk egymás társaságában, szüntelen szellemi izgalomban és kalandvágyban éltünk. Béla hajmeresztő ötletei és mutatóványai a polgárpukkasztás új meg új, meghódíthatlan csúcsaira vittek bennünket, és nagy meglepődéssel, sőt büszkeséggel töltöttek el. Lázadtunk volna minden ellen, de a történelem döngő léptekkel megelőzött bennünket, és ezért aztán a saját lázadásunkat is kineveltük.

Egyik igazán veszedelmes akciónk kollektív alkotás volt, előre fölvázolt forgatókönyvvel. Az osztályból tízen-tizenöten, vagy még többen, köztünk, jól emlékszem, Latinovits Zoltán, „spontán tüntetést” rendeztünk a Fadrusz utcában. *Kötelek az arisztokráciának!* – ordítottuk kórusban, skandálva, *Köte-letaz ariszto-kráciának!* A felvonulás riadt döbbenetet okozott a járókelők körében. Az emberek megálltak, elképedve bámultak. Ez akkor – még – sokkoló követelés volt; többen rosszat sejtve gyorsan eltűntek a helyszínről. Már a csengőfrász, a tömeges letartóztatások, a politikai kirakatperek kezdeti korszakában jártunk. A forgatókönyv szerinti megbeszélte pillanatban, mint valami szabadnapos rendőrtiszt, aki azonban rendbontás láttán haladéktalanul szolgálatba helyezi magát, fenyegetően megjelent az utca végén Abody Béla, és kabátja alól kardot rántott elő. Igazi bojtos tiszti kard volt, kártyán nyerte valahol. Mint ahogy terveztük, „nagy sebbel-lobbal” a helyszínen termelt, és kardját villogtatva „oszlalni kezdte a tömeget”, közben öblös hangján azt kiabálta, hogy „Tessen továbbmenni, kérem! Nincs itten kérem semmi bámulnivaló, kérem!” Ez volt a „Kardlapozás”, de második előadásra már nem került sor. Emléke azonban ma is él. A tavalyi, hatvanadik érettségi találkozón több aggastyán tüntető is emlegette.

Ugyanabban a vészterhes időszakban született egy másik kollektív alkotásunk, a „Fölríni – Kinyírni!” című pantomim, Béla főszereplésével. Odaálltunk Tomasszal hárman a Kossuth Lajos utcában, a Semmelweis utca sarkán ma is létező Gourmand eszpresszó földig érő ablaka elé, Béla közel hajolt az üveghez, mi kétoldalt mögötte álltunk. Vészjósló arccal, asztalról asztalra lassan végigmérte a kommunista sajtó szóhasználatára szerint odabent „lebzséló, ellenséges, reakciós, ingyenélő, deklasszált, burzsoá, nyugatbérenc, valutázó, kizsákmányoló, osztályidegen” stb. „elemeket”, és rájuk mutogatva, hangtalan szájmozgással diktálni kezdett, mi pedig notesszal a kézben jegyeztünk. Az eszpresszó bámulatosan rövid idő alatt kiürült. Elégedetten mentünk tovább egy másikhoz.

4. Az énekes

A Plakát tövében heves zenei viták is zajlottak. Sűrűn jártunk együtt az Operába, hol a kakasülőre, hol Keresztury Dezső, a korábbi Eötvös collegiumi igazgató, majd kultusz-miniszter páholyába. Láttuk a Klemperer-korszak valamennyi legendás előadását, de minden egyebet is. Györgyi Géza, Tomasz meg én zongorázní tanultunk, faltuk a szimfonikus és a kamarazenét, sokat jártunk hangversenyekre is. Bélát kizárólag az olasz opera érdekelte, Verdi, Puccini és a veristák. Még szóba jöhetett némi Gounod, Muszorgszkij és Wagner (utóbbi „a fenséges unalom apoteózisa”), monumentalitás, tragikum és hősi pátosz okán. Mozart „infantilis cincogás”. Hihetetlen terjedelmű, erejű és ragyogó csengésű, végül, kifejlődve, sötét tónusú, nagyon szép bariton hangja volt, komolyan készült az operaénekesi pályára, amely mellett majd írhat is – mert persze írónak is készült.

Zenei tanulmányait az Opera nézőterén, a rádió, illetve a gramofonja mellett végezte. Fül után – bár a hallása nem volt éppen tökéletes – sok mindent eltanult, állandóan áriatöredékeket és akár többszereplős jelenetrészleteket adott elő nekünk a hagyományosan komikus operai gesztusokkal és mimikával, de Abody módra. Remekül parodizált minden ismert énekest, még az alt és mezzoszoprán hangokat is. Dóltünk a nevetéstől. Akkoriban még magyar fordításban énekeltek minden operát. Béla állandóan operai szövegtöredékeket szótt a beszédébe. „*Hercegem*”, „*Én, mint törvényes cárevics*”, „*Én Lohengrűn vagyok!*”, „*Mi újság, te bohóc?*”, „*Tisztán éltem, híven szerettem*”, „*Majd dönt a dózse s a szendátus!*”, „*Esküszöm a bosszús égre!*” és hasonlók a szókincséhez tartoztak.

Minden adottsága megvolt, hogy nagyszerű énekes váljék belőle. Az utcán leszólította Laczó Istvánt, az Operaház akkori ünnepelt hőstenorját, és megkérte, hallgatná meg. Még nem dőlt el egészen, hogy tenor vagy bariton irányba fejlődik-e a hangja. Az énekes nagy jövőt jósolt neki, de azzal, hogy mindent felejtse el, és a kezdetek kezdetétől tanuljon valakinél, de legelsősorban is kottát olvasni. Ezt már mi is mondtuk neki. Annak ellenére sem tanulta meg a kottát, hogy a gimnáziumban évekig nem kisebb muzsikos és zenetudós tartotta nekünk az énekórákat, mint Rajeczky Benjámin atya, mellesleg Kodály egyik apostola. A kotta „filisztereknek való”, hangoztatta megvetően Béla, „hang kell ide, nem más, az pedig akad” – tette hozzá, majd iszonyú hangerővel elbődült, és Amonasro, a legyőzött etióp király átkát harsogta a fülünkbe az *Aidá*ból. Ebből aztán új, nagy sikerű száma született. A gimnáziumban, az óráközi szünetekben a legyőzött Amonasro, az etiópok bariton királya, a Nílus partján, a nád közt titkon találkozott leányával, a szépséges Aidával, és megátkozta a rabszolgasorba taszított leányt, aki bele merészelt szeretni a győztes egyiptomi sereg hadvezérébe, a daliás ifjú Radamesbe. A rövid jelenethez szüksége volt egy Aidára, és ő többnyire a nagyon okos, de félszeg és humortalan Györgyi Gézát választotta ki magának. Megragadta Aida karját, és a visszhangos folyosón „*Nem vagy lányom többé, csak a fáraó cselédje!*” félelmetes üvöltéssel előrelódította Gézát, akkora erővel, hogy az elvágódott, és a kövön csúszva kékre-zöldre verte magát. Béla nem kegyelmezett neki, megismételte, csiszolta, finomította a produkciót. Géza menekült előle, de az előadásnak akkora sikere volt, hogy az osztályból többen jelentkeztek Aidának.

A Rajeczky által vezetett templomi kórusban, a vasárnapi énekes miséken a karének és az orgona záróhangjai után gyakran még tizenöt-húsz másodpercig zengett a karzaton Béla kitarított hangja. Hatalmas mellkasában két énekesnek elég levegő fért el. Rajeczky hadonászott, szeme villámokat szórt, odalent az oltárnál a miséző pap boszszankodva várta, hogy folytathassa a liturgiát, a hívők közt derűltség hullámmozott végig, Béla hangja pedig – néha kissé hamisan – csak zengett tovább.

Egyszerűen képtelen volt a rendszeres, kitartó, hosszadalmas munkára, amely csak távoli és bizonytalan dicsőséget ígér, és sikervágyában valószínűleg úgy intézte el magával a dolgot, hogy vállat vont, és azt képzelte, fül után igenis mindent meg lehet tanulni, hangjának ereje és szépsége, alakításainak hitele pedig majd lenyűgözi a szakértőket, és átlendíti minden kicsinyes szakmai akadékoskodáson, hangképzési, légzési és egyéb technikai rigolyákon. Tudott énekesekről, akik nem végeztek magasabb zenei tanulmányokat. Elképzelésében semmi sem ingatta meg.

Még el sem dőlt, hogy hőstenor vagy hősi bariton lesz-e belőle, mikor elhatározta, hogy szerelmének, akire – joggal – igen féltékeny volt, hanglemezt készít a születésnapjára. Engem kért föl zongorakísérőnek. Volt egy cég, amely „*Saját hangja, vigye haza!*” szöveggel hirdette magát a lapokban. Ott adtuk elő a produkciót, amelyet használt röntgenfilmre, valakinek a veséjére vagy a tüdejére karcolt rá egy kezdetlegesen összebütykölt szerkezet. Az eredmény majdnem olyan kísértetiesen és messzi távolból vagy a föld alól szólt, mint Kossuth Lajos viaszhengerre fölvelt torinói üzenete, amelyet manapság néha lejátszanak a Magyar Rádió archívumából. A produkcióval Béla elmésen üzeni kívánt csalfa szerelmének: Verdi *Otello*jának két részletét választotta. Az elsőt a híres „bosszúkettőt” adta elő egymaga, amihez kissé át kellett írunk Verdit. Hol Jago volt, hol Otello, saját elképzelése szerint, vagyis hol bariton, hol tenor hangon énekelt. „*Esküszöm aha bohosszus égre!*” – ez volt a lényeg, ebbe beleadott mindent, féltékenységet, szenvedélyt, hangerőt, mimikát. A második részletben a féltékenységtől félőriült Otello önmarcangolva monologizált megfojtott hitvese ágyánál, mielőtt, fölismervén Desdemona ártatlanságát, kardjába dőlt volna. A próbákon, amelyek nálunk zajlottak, Béla mindig teljes felszereléssel jelent meg: többféle olasz *Otello*-felvétellel, valamint tojásokkal és szódabikarbónával. Utóbbiakat, magyarázta nekem, az énekesek hangjuk fényesítésére, „beénekléskor” használják. Irtózatossá erejű skálázásba fogott, de olyan hamisan, hogy sokszor közbe kellett lépnem a zongorán. Időnként leengedett a torkán egy-egy nyers tojást szódabikarbónával. Mikor már elemében érezte magát, nekiálltunk az áriának, és ekkor kiderült, hogy Bélának sejtelve sincs, pontosan mit írt a papírra Verdi. Tempó, ritmus, dallamvezetés, érthető szövegejtés nem érdekelte, saját elképzelését követte, és néha bántóan hamis volt, viszont roppant hősi erőt és szenvedélyt adott bele a produkcióba. Váratlan rögtönzésekkel lepott meg, nem volt könnyű dolgom a zongoránál. Nemcsak harsogta, hanem alakította is a szerepet, széles gesztusokkal, heves dobbantásokkal, ijesztő arcmimikával és a kitarított hangok végén alkalmazott kis, fájdalmat kifejező nyögésekkel vagy nyekkenésekkel, a tenorária végén pedig hosszú, borzasztó halálhörgéssel. Hogy a szeretett lány mit szólt a produkcióhoz, az nem tudható.

Egyetlen következménye lett az operaszendélynek. 1948 nyarán, az utolsó cserkész-táborba Béla, alighanem az egész nemzetközi cserkészmozgalom történetében példátlan módon, a hatalmas, húszvalahány kilós hátizsákon kívül, arcán egy anarchista forradalmár szigorú eltökéltségével, magával cipelte fölhúzó gramofonját, másik kezében pedig bélelt szatyorban féltett lakklemezeit hozta. Lucskosra izzadt ingben, vastag, vörös szőrű combján a szétpattanással fenyegető, lehetetlenül rövid zöld cserkész nadrágban, erősen szuszogva caplatott fölfelé mellettem az erdei ösvényen a lábát minden lépésnél verdeső, dögnehéz fekete dobozzal. Szabadidőnkben aztán pléhhangon olasz operáriák szóltak az erdei tisztáson a Mókus őrs sátrából. Béla, aki ettől teljesen otthon érezte magát, az elképedt és elismerő nevetéseket büszkén bezsebelve, indián fejdíszben, hatalmas léptekkel föl-alá járt a sátor előtt, hallgatta a lemezt, és előbb magában dú-

dolva kísérte a dallamot, majd a választott helyen szakszerű, jelentőségteljes torokköszörülések után irtózatossá hangerővel, többnyire olaszul, bele-belebódult a zenébe, elnyomva a nyamvadt gépi hangot. Így tanult, nyilván otthon is. És mindezt a drámai helyzet által szerinte megkívánt mozdulatokkal és mimikával. Látszott rajta, hogy képzeletében nem cserkész táborban és nem indián díszben, hanem egy operaszínpad nagyszabású díszletei közt, jelmezben ágál. Ám ez a botrányos újítás egyszerűen elképzelhetetlen volt a számháborús, indiánosdis, népdalénekléses, tábortüzes, naiv kamaszfiú-romantikára épült mozgalom keretében. A csapatparancsnok atya végül úgy ítélte meg, hogy Rigoletto, Otello, Scarpia meg pláne Aida, Mimi és Violetta, nemkívánatos vendégek „a csitári hegyek alatt”. A tábor után tapintatosan eltanácsoltak kettőnket a csapatból. Engem azért, mert – különben Bélával együtt – rendszeresen cigarettáztam a bokrok között.

Napokkal később Rákosiék betiltották a cserkészetet, föloszlatták a szerzetesrendet, és államosították a gimnáziumot.

5. Az elnök

Az új, nekünk utolsó tanév kezdetén megalakult a gimnáziumi Diákszövetség. Hogy, hogy nem, a választás eredményeképpen a végzős évfolyam három diákja lett a vezetőség. Elnök: Abody Béla, főtitkár: Tomasz Sándor, kultúrtitkár: Vajda Miklós. Már addig is közismert, pimasz hangadói voltunk az iskolának; most kezünkbe kerítettük a hatalmat. Az igazgató, egy korábban is ott tanító, jó humorú civil tanár, ismert bennünket, és szinte szabad kezett adott nekünk. Béla azzal kezdte elnöki működését, hogy kötelező megjelenéssel nagygyűlést hirdetett a díszterembe, és nyolcszáz diák előtt, a színpad szélén állva, elmondta programadó szűzbeszédét.

A nagy ívű, igazi átéléssel, papír nélkül elmondott hosszú szónoklatban visszaköszött Béla leányfalusi téziseinek néhány tétele, de most főként „a közösségi szellem primátusára”, „a demokrácia mindenekfölöttiségére”, „a változás kemény parancsára”, „a platóni állameszmére” és hasonlókra apellált, de akkori kedvenc írói, Szabó Dezső, Karinthy, Anatole France, Shaw és Huxley is szóhoz jutottak. Hitbuzgalmi szónoklatokhoz lévén szokva, a diákok eleinte oda sem figyeltek, de a kacskaringós mondatokkal, poénokkal, idegen fogalmakkal tömött, nagy hévvel előadott szöveg és a közülük való szónok mulatságos iparkodása és bizarr személyisége megfogta őket. Fokozódó derültséggel hallgatták, és a végén óriási ovációval, hujjogással és fütyögéssel ünnepezték a szónokot, aki szerényen mosolyogva úszott a dicsőségben. Azt élhette át, mégpedig nagy nyilvánosság előtt és először életében, hogy jó, nagyon jó Abody Bélának lenni. Ez reveláció lehetett. Mindaddig menekült a külső, a látható Abodytól, eltávolította magától, kinevette és kinevettette – most végre bátran vállalhatta, azonosulhatott vele. Már nemcsak cinkostársai elismerését aratta le, hanem beavatatlanok tömegét is megfogta és elszórakoztatta. Nagyközönség előtt adta Abody Bélát, egyenesben; nem kellett bizarr, szürrealista ötletekhez folyamodnia, hogy dominálhasson, sikerült anélkül is. A beszédet kísérő bősz metakommunikáció olyasmit éreztetett a hallgatósággal, hogy néz-zétek, lám, ilyen sokra vittem, elnökötök lettem, de hát nem tehetek róla, én már csak ilyen vagyok, okosabb, mint ti, akik buták vagytok, de így jó ez, és szeretlek benneteket, mert ti is szerettek engem.

A Diákszövetség három fontos újítását is bejelentette a beszédben. Az őszi folyamán nagyszabású kulturális rendezvénysorozat lesz az iskolában; a húszperces nagyszünetben ezentúl az érettségiző osztályok diákjai dohányozhatnak a kijelölt helyiségben; ugyan-

akkor a folyosókon hangszórókból komolyzene lesz hallható. Tomboló siker. Ilyen még nem volt a ciszter diákság hosszú történetében. És attól kezdve Béla kedvenc olasz operaáriái és az én Mozart- és Beethoven-nyitányaim hangjai mellett cigarettáztunk, és szóttuk terveinket a nagyszűnetben.

A Szent Imre Kultúrhét ötletén sokáig tanakodtunk. Az előző év nagy sikere a *Bánk bán* előadása volt, természetesen Abody Bélával a címszerepben. Most lett vers-, novella- és énekverseny, diák-tanár zsűrivel, könyvjutalmakkal, gálaesttel. Az énekversenyt az egyetlen induló, Abody Béla nyerte. A gálaesten Tomasz zongorakíséretével a *Bánk bán* operából a „*Mint száműzött, ki vándorol a sűrű éjen át*” kezdetű áriát adta elő hatalmas hangerővel, a szokásos dobantásokkal, teátrális grimaszokkal és gesztusokkal, tenor vagy bariton hangfekvésben-e, arra már nem emlékszem, de arra igen, hogy a közepén izgalmában elfelejtette a szöveget, és *pa-pamm, pararappa-pamozva* volt kénytelen folytatni, amivel hatalmas sikert aratott. Ez volt élete első, és – ha jól tudom – utolsó nyilvános énekesi föllépése.

A kultúrhét csúcspontja minden addigit fölülmulóan nagyszabású színielőadás volt. Sárközi György *Dózsa* című – méltán – kéziratban maradt drámájának szövegét özvegyétől kaptuk. Hetekig készültünk az ősbemutatóra, amelyet nagy hírverés előzött meg. Keresztanyám, Bajor Gizi segítségével a Nemzeti Színház jelmeztárából kaptuk hozzá a ruhákat. Az első felvonást Abody, a másodikat Tomasz rendezte, a harmadikat én. Elképzeléseinket – ha voltak – elmulasztottuk egyeztetni, de azért valahogy összeállt és lezajlott az előadás, amely – szándékunkon és tudtunkon kívül – színháztörténetet írt. Első pillanatát megírtam már, utánam többen mások, köztük Béla is. A legilletékesebb így: „*Önképzőköri előadás: Sárközi György: Dózsa. A rendezők között Abody Béla és Vajda Miklós. Vajda a keresztanyját is meghívta az előadásra, és keresztanyja, szerencsémre, éppen Bajor Gizi volt. Váratlan volt ez az üzenet; soha nem tudtam, mi legyek, pedig már mindenki döntött az osztálytársaim közül. [...] Bajor Gizi szava azonban eldöntötte az életemet tizennyolc éves koromban.*” (Ködszurkáló, 1973.) Az előadás ünnepelt sztárjai helyett Bajor Gizi a beszédhibás, lámpalázás, szégyenlős mellékszereplőt vette észre, és azt tanácsolta neki: legyen színész. Mesébe illő kezdete egy mesés életútnak.

6. A hazardjátékos

Az utolsó két gimnáziumi évben unalmas órákon némely padok alatt vad kártyacsaták dúltak. Póker és chemin de fer járta, filléres alapon. Egyszer a fizikai előadóban a tanár úr éppen kísérletet mutatott be, és valamiért hirtelen teljes csönd támadt a teremben, mikor egy vastag kamaszhang jó hangosan fölkiáltott: „*Basszam!*” A paptanár, komikus figura, bűnrössz pedagógus, vészjósló hangon megkérdezte, ki volt az? Latinovits Zoltán állt föl; rossz lapot húzhatott. A tanár odaintette magához, fölkapott egy piros gumicsövet, és üvöltve, lilavörös fejfel, szabályszerűen kikorbácsolta Latinovitsot a teremből. Az egész hihetetlenül bizarr és komikus volt, az osztály harsányan röhögött, Latinovits hétért görnyedt a nevetéstől, miközben hátára, fejére záporoztak az ütések. A jelenet „Piki megkorbácsolása és kiűzetése” címen került be az osztály máig élő legendáriumába.

Béla azonban nemcsak az iskolában kártyázott, hanem másfelé is, és ott már nem kis alapon játszott. Gyakran kijárt a lóversenyre is. A részleteket nem ismerem, de annyi tudható, hogy már gimnazista korában hatalmas adóssága keletkezett, amit persze nem tudott megadni, és az adósság taxiórája aztán szüntelen ketyegéssel kísérte az életét, talán végig. Szerencsétlen kezű, meggondolatlan, impulzív és szószátyár játékos lévén, arcáról, viselkedéséből, szövegeiből bárki könnyen megállapíthatta, mikor milyen lapja

van, mire készül. Partnerei ezt persze ki is használták. De hiába vesztett folyton, játék közben boldog volt, mint egy gyerek, vagy talán inkább, mint egy kábítószerfüggő, aki megkapta az adagját. A hazardjáték nemcsak „a véreből volt”, hanem neki a csodavárás egy fajtája is: ellenállhatatlan, örökös, ötvenszázaléknyi esély a sikerre, a meggazdagodásra, a hosszú távú, erőfeszítést és lemondást jelentő, rendszeres munka elkerülésével. Különféle stratégiákat, elméleteket dolgozott ki, egy olyan közegben, amelyben a vakszerencse nagyobb úr minden logikánál. Ezek, az esetek nagy többségében, nem jöttek be neki; illetve, pár év múlva majd, egyetlenegyszer igen, mikor 1956 kora őszen a rulettasztalnál hatalmas összeget nyert a Bécs melletti badeni kaszinóban. Játék közben elemében érezte magát, összes gondjával-bajával együtt megszűnt a külvilág. Hihetetlenül mulatságos volt ilyenkor, bugyogott, dőlt belőle az önironikus, szürrealista Abody-humoros duma. Egyik állandó lóverseny- és kártyapartnere, Csurka István, *Ki lesz a bálánya?* című drámájában (1962) kitűnően megírta Bélát Abonyi figurájában. Maga Béla így írja le kártyázni készülő önmagát tragikusan meghalt barátunkról, Czibor Jánosról szóló, hosszú nekrológiájában, amely legalább annyira Abody Béláról szól, mint Cziborról: „*Ronda, szikkadt nyáreleje volt [a lóversenypályán] mindeniütt por, elhullajtott tikkettek – apró remények mini-gyászjelentései – , nem lelkennek kedves, pózaim nedvokeringésébe kapcsolható romantikus, zaftos szenvedés, a »hedonista mazochizmus« derűs áramlása, hanem az értelmetlen, ösztövé, száraz elmúlás terepe. Csukás és én távoztunk is, Czibor lakására. János még maradt. [...] Czibor lakásán aztán feléledtünk, mint a befőttesüvegbe illesztett petrezselyemzöldje. Csukás hozott egy üveg bort, zenekari kíséret gyanánt megeresztettünk minden vízcsapot, és operaszíndarabokat adtunk elő – emlékszem, a Kalaf-ária végén egy diadalmas há-t is kipréseltem magamból. Utóbb ősi, romlatlan szokásomnak is hódoltam – ez akkortájt elmaradhatatlan volt, sziklaszilárd és elméletileg jól megalapozott; misém fő része, ami nélkül a többi merő formalitás, értéktelen kötőszövet és máig sem teljesen nélkülözhető. Kádba bújtam, majd pucérra vetkőzve – naná, majd frakkban – János erkélyéről az Őrs vezér téren összegyűlt alkalmi hívőknek rövid előadást tartottam a gátlástalanság erkölcsnemesítő hatásáról s a negatív aszkézis tisztaság-ideáljáról, a csecsemő-idillről, súlyos szavamat Czibor furulyájával kísérve [...] szónoklatom végén nem mulasztottam el bemutatkozni: Czibor János vagyok, az ismert irodalomtörténész s etikus szatír, a progresszív emberiség nemesebb céljai érdekében.” (Dupla vagy semmi. In: *Emlékezetem pályája*. Gondolat, 1981.)*

Itt együtt látható a negatív előjelű önfelstilizálás, amit élete végéig alkalmazott, a szürrealista humor és a remek hasonlat- és ötletvillanások ellenére – engem legalább is – irritáló szócséplés, amitől az írás irányt változtat, és tárgya helyett, már pusztán csak a stílusával is, Abody Béláról beszél. És látható az is, hogy már leszámolt magában az énekessel.

Kis baráti kölcsönökkel kezdte tömködni a feneketlen lyukat, majd darabonként apja tekintélyes könyvtárát árusította ki, később a Kökörccsin utcai lakás berendezése, gondolom, vele sok értéktárgy, aztán az évek során a leányfalusi villa, sőt még egy bécsi bérház is sorra került és áldozatul esett a házard szenvedélynek. Mindezek ellenére képtelen volt abbahagyni, még családapa korában is. Az ötvenes évek közepén, mikor már a Szépirodalmi Kiadóban dolgoztam, és mindketten tagjai voltunk a Hungária (mai New York) kávéház „mélyvizében” összegyűlő irodalmár társaságnak, ő pedig éppen állástalan volt, ezt írta nekem, ceruzával, egy dátum nélküli, tépett szélű cédulán: „*Cica úr! Kis lord! Nagy baj ez, mert mint ismeretes, szeretjük a hasunkat. Ha holnap sikerülne valami, ne feledd, Palinak [Réz Pál] is szólj. A Kuksinál [Lukácsy András barátunk] levő*

könyveket is handlézom, ha ki tud, annyit [...] Bizom a magyar igazságban! El kell látni pénzzel az új magyar zseniket!

[...] Semmi kellemetlenség! Inkább kolduljatok kis biztos pénzt. Csak holnap kell, de gyorsan! Vas, Vas!! [Vas István, a költő] minden reményem!”

Ebben az időben néha megjelent a kiadóban, és kalappal a kézben járta a baráti szobákat, szabályosan koldult, *valóban* koldult, de ellenállhatatlan módon. A mutatóványban benne volt a groteszk tornatermi iparkodástól a Felszálláson és Szaguláson át a Kalapharapásig és Kardlapozásig minden egykori sikeres paranoid manifesztációja. Készséggel hajlandó volt pénzért énekelni, imádkozni, táncolni, letérdelni, kezet csókolni, levetkőzni, fejére cigarettahamut szórni, mindenféle baromságot elmondani. Rendeltük a produkciókat, és dobtunk is a kalapba, amennyit tudtunk, vagyis nagyon keveset. A bohóckodás – ami éppolyan kábítószere volt, mint a kártya – mögött azonban súlyos gondok, bajok nyomasztották. Ebben az időben éppen nem volt állásban, de magamról tudom, mikor 1958-ban politikai indokkal kirúgtak lektori állásomból, hatévi „szabadúszás”, vagyis állástalanság alatt fordításból és különféle irodalmi aprómunkákból milyen keservesen, rengeteg munkával, lehetett megélni úgy, hogy tiszta maradt az ember. Mindig a zálogház árnyékában, kiszolgáltatva különféle főnökök jóindulatának, szerkesztői kiutalások dátumának, főkönyvelők munkatempójának. Egyet nem lehetett volna: hazardjátékkal kockáztatni a másnapi betevőt, és – mint Béla – akár a családját is.

Egy másik, dátum nélküli, pénzért esdeklő, de most is bohóckodó levele a Magvető Könyvkiadó borítékjában érkezett. 1957 után írhatta, mert abban az évben elbocsátották a Magvetőtől, ahol egy évig irodalmi vezető volt. Címzés: „*dr. lib. sex. Vajda Miklós Diodor, törvényes cárevis és felelős szerkesztő (az Úristen kegyelméből). Szeretve Tisztelt Miklós Bátyám, Szépirodalmi Könyvkiadó és Általában Mindenki! Itt állok a szerencsétől teljesen megfosztottan napi 600.000 e. penicillinnel, 38.5–40 fokos lázzal, a végletekig kiürva meg minden. Ezzel kapcsolatban könyörgöm: 1 fillérünk itthon nincs, a főzésnek a mai nappal le kellene állnia, miután mobil nem vagyok, semmi járandóságomat sürgetni nem tudom, eladni sem tudok. Könyörgöm, szereztek s Kuksinak küldjétek nekem holnap kb 100 forintot felgyógyulás utáni haladéktalan megadásra, tízes könyvpremizálásra! Ahogy mondom, 1 vas sincs!! Esetleg közadakozással! (Réz! Vas! Stb!) Magyar a magyart el nem hagyhatja! Ezer év emlékei kötnek meg minden! [...] Ha netalántán tartozásaim kifizetése előtt meghalnék vagy kivándorolnék, műveim kiadási joga a Szépirodalmi Könyvkiadó baráti lektorgárdájára száll, valamint könyvtáram, Illés Béla műveit leszámítva, melyeket síromba velem eltemetni szíveskedjétek, ha az egyházi adminisztráció nem gördít akadályt. Melyhez hasonló jókat kíván, de meg ölel is Bátyád, barátod Béla. P. S. Hogy a pénzt csak a legszükségesebb önfenntartásra fordítom, azzal tudom bizonyítani, hogy belátható ideig fekszem.”*

7. A szabadulóművész

Közeledett az érettségi. Jeles és kitűnő rendű tanulók voltunk, de Béla meg én úgyszólván teljesen tudatlanok matematikából. Tomasznak, Györgyi Géának nem volt ilyen gondja; Tomasz, akit addig, mint engem, csak a kultúra és benne főleg az irodalom és a zene érdekelt, hirtelen irányt váltott a biológia felé, Géza eleve fizikusnak készült. Bélával kettőnket súlyos veszély fenyegetett: a végzős évfolyam két közismert alakja akár meg is bukhat matematikából. Megpróbáltam tanulni, de évek mulasztásait képtelenség volt pótolni. Végül már aludni is alig tudtam a szorongástól. Némely alapfogalmakkal sem voltunk tisztában, és differenciál- és integrálszámítás, függvények, másodfokú

egyenletek és társaik mitikus szörnyek voltak nekünk. Szerencsénk és az osztályban remekül kiépített különféle segélyszervezetek jóvoltából evickéltünk el idáig. Voltak, akik – mint én is – magyarból, történelemből, latinból, angolból, németből, franciából tudtak felelőskor, dolgozatíráskor művészi fokon sügni és írásban is segíteni a rászorulóknak; viszonzásként matematikai segínyt és megoldásokat kaptunk. A segélyszervezetek tagjai elszórtan helyezkedtek el a három oszlopban álló padsorokban, így mindig volt kéznél és hallótávolságban segítség. De most cselekedni kellett. Néhány alkalommal Béla édesapja, Előd bácsi, a nemzetközi híró műegyetemi aerodinamikaprofesszor leereszkedett hozzánk, és alig titkolt undorral foglalkozott velünk, valahogy úgy, mint egy világhíró zongoraművész, akinek két botfülű kezdőt kell megtanítania a C-dúr skála lejátszására. Aztán Előd bácsi hirtelen meghalt. Néhány hét múlva Béla – aki nagyon megszenvedte bálványozott apja halálát, nemcsak öntörvényű személyiségét, nem mindennapi agyát, küllemét és hanghordozását, hanem szavajárását és könyvtárát is tőle örökölte – elintézte, hogy a professzor egyik tanársegédje tanítson kettőnket. Jártunk is a tanszékre egy darabig, de továbbra sem értettünk semmit, tutorunk pedig nem értette, hogy nem értjük. Hogy lehet nem érteni, amit mindenki ért, hiszen olyan világos, akár a nap? Mikor egy alkalommal nehéz sóhaj kíséretében azt monda, hogy „Akkor most vegyünk egy másodfokú, többismeretlenes egyenletet”, Béla kifakadt: „Ki a frász vesz magának egy ilyet? Én, esküszöm a bosszús égre, hogy soha!” – és ezzel a különórának vége lett.

A veszély nem múlt el, hanem az idő fogytával egyre fokozódott. Végül egy délután – nem ragyogó kora őszi, hanem komor, borús, kora tavaszi délután – Béla közölte velem, hogy ne féljek semmit, ő majd megoldja, kövessem. Az Eszék utca tájékára mentünk, mert, mint Béla kinyomozta, ott lakott valahol „Alvarez”, kitűnő új matematikatanárunk, aki érettségiztetni fog bennünket, és akinek levezetései szintén lepattogtak rólunk, akár a falra hányt borsó. A szívem majd kiugrott a helyéből, mikor Béla teljes nyugalommal és pléhpopfával becsöngetett a családi házba. Alvarez, a sötét bőrű, fényes fekete hajú, vékony bajszú, nyájas, negyven körüli tanár úr, maga nyitott ajtót. Döbbenet néztem: hogy lehet egy ember, aki matematikus, nyugodt és főleg jókedvű? Lehetséges ez? Mert a tanár úr derűsen, kedvesen fogadott bennünket, mint akinek semmi gondja. „Mi szél hozott erre benneteket, fiúk?” – kérdezte. Rádióból zenészó hallatszott ki mögüle, és egy női hang: „Ki jött?” Béla udvariasan megkérte a tanár urat, jönne velünk egy rövid kis sétára, és meg fogja magyarázni. Alvarez fejébe nyomott egy kalapot, és készséggel elindult velünk.

„Mint ismeretes – kezdte Béla – ugyebár, mint az iskola diákvezetői, meglehetősen ismerettségnek örvendünk. Nem kis gond nehezül a vállunkra: nyolcszáz diákot kell képviselnünk. Tennivalónk ezáltal tengernyi. És ez még nem elég, mert az érettségi is közeledik, ugye. Tény, és eléggé el nem ítéhető mulasztás eredménye, hogy a matematika tudománya meglehetősen távol áll tőlünk, érdeklődésünk és képességeink iránya sajnálatos módon másféle lévén. De részben tulajdoníthatjuk ezt korábbi matematika-fizika tanárunknak is, aki finoman szólva legendásan rossz pedagógus volt.” Alvarez némán bólogatott, mint aki érdeklődve várja a folytatást, de biztosra vettem, régen tudja már, miféle forró kását kerülget ez a szőke behemót, akinek apróznia kellett a lépteit, nehogy a fejjel alacsonyabb tanár úr loholni legyen kénytelen mellette. „Ez persze semmiképp sem a matematika, e nagyszerű, ősi tudomány lebecsülése akar lenni – folytatta Béla. – A viláágért sem. Sőt! Tökéletesen tisztában vagyunk azzal, mennyit köszönhet az emberiség a matematikának; nem kell ahhoz matematikusnak lenni,

hogyan belássa az ember. Mi ketten azonban majd más módon, más területeken szeretnénk, és talán tudnánk is, szolgálni az emberiséget. *Summa summarum*: ő meg van győződve róla, hogy garantáltan senkinek semmi haszna nem származna abból, ha mi rosszul szerepelnénk, ne adj isten megbuknánk az érettségimatematikából. Nemcsak saját ígéretesnek mutakozó jövőnk szenvedné meg ezt, hanem a Diákszövetség, sőt az egész iskola renoméján is súlyos csorba esne. Amennyiben azonban nem így lesz, komoly esély van arra, hogy később maradandó műveinkkel és közérdekű tevékenységünkkel nagyon is hasznára lehetünk a társadalomnak, végső soron az emberiségnek. Kizárt dolog, valószínűsége a nullával egyenlő, hogy e téren tapasztalható tudatlanságunk a társadalomnak, magunkat is beleértve, akár a legcsekélyebb kárt okozza. A Diákszövetség, amelynek ő elnöke, és ez az ember – itt rám mutatott – a kultúrtitkára, nagyszabású kulturális rendezvénysorozatra készül – folytatta teljesen belemelegedve –, és annak előkészületei miatt is igen aggályos, hogy többévi bűnös mulasztásunkat az érettségiig pótolni tudjuk. És ugyan mit érne az olyan tudás – tette hozzá kis kacajjal –, amit gépiesen és értetlenül sajátítanánk el, egyetlen alkalomra? Éppen ezért, tekintettel a főntebb mondottakra, talán az lehetne a megoldás, ha mi ketten azt a tételt kapnánk a szóbelin, amelynek anyagából a legutolsó órán feleltünk. Aminek természetesen feltétele, hogy az a felelet jól sikerüljön. *Quod erat demonstrandum*” – ezzel a humoros záróakkordnak szánt, de nem igazán odaillő kifejezéssel, ártatlanul mosolyogva fejezte be a szövegét, és elhallgatott.

Alvarez némán és komoran lépkedett közöttünk. Rémlik, hogy Béla szövegében, a vége felé elhangzott egy hangsúlyos „*melegen ajánljuk*” is. Sok mindent hallottam már Bélától, de ehhez fogható, briliáns szofizmákra épített, ravasz és aljas dumát még soha. Ez volt a végső, a legnagyobb, a legsúlyosabb arcatlanság, amit valaha elkövettünk, bár én annyira szégyelltem magam, hogy meg sem szólaltam az egész séta alatt. Nem emlékszem, mit válaszolt Alvarez. Tartott-e tőlünk, vagy megszánt, és nem akart leégetni bennünket, esetleg belátta, hogy ezeknek valóban sosem lesz szükségük matematikára – nem tudom. Tény, hogy miután az utolsó feleletet, majd az írásbelit a segélyszervezet jóvoltából szerencsésen megúsztuk, a szóbelin mindketten megkaptuk a tételünket, és Alvarez komor tekintetének erőterében, jelesre érettségiztünk matematikából.

Bélának ott támadt komoly baja az érettségimatematikában, ahol a legkevésbé számított rá: magyar irodalomból. Nem olvasta el Eötvös József regényét, *A falu jegyzőjét*, mert nem érdekelte. Nem volt hajlandó olyasmit olvasni, ami nem érdekli, ahogy a kottát sem; az ilyesmit a „filisztereknek” hagyta. Kínjában most verejtékben úszva megkísérelte a lehetetlent, mesélte utóbb nagyszerű magyartanárnőnk, aki nem állhatta Bélát beképzeltsége, magamutogató, szószátyár stílusa miatt. Béla elképesztő köntörfalazásba és halandzsázásba fogott, hetet-havat összehordott a tizenkilencedik századról és irodalmáról, azt a látszatot próbálva kelteni, hogy az alapos bevezetés után rövidesen nekifog a regény részletes tárgyalásának, és addig meg majdcsak történik valami. Az elnök érdeklődéssel hallgatta a nevezetes diák feleletét. Mielőtt azonban kitört volna a botrány, és csúnyán fölsül a Diákszövetség elnöke, novella-, esszé- és énekversenyek győztese, akit máris operaénekesnek és kiváló írónak könyvelt el az iskolai közvélemény, saját magát is beleértve, a tanárnő megszánta, és valami ügyes trükkel más témát dobott be, amiben aztán Béla villoghatott. Utóbb persze saját magának tulajdonította megmenekülését, mert ugyebár a tanárnő azért nem segített ám akárkinek, néhányan még buktak is magyarból az érettségimatematikában, ő meg, íme, jelest kapott, nemde? „Eötvös? Ugyan!”

8. A hősszerelmes

Tudtuk, hogy az érettségi után útajaink elválnak, és soha többé nem ácsorgunk és vitakozunk majd délutánonként A Plakát előtt. A Felszállások, Szagulások és Leporolások kora is véget ér. Géza és Tomasz a TTK-ra készült, Béla meg én a bölcsészkarra. A varázslatos ragyogású őszi kora délutánok fájdalmasan szép múlttá merevednek. Nem lesz többé időnk a Körtérre járni. Ki kell hát használni a megmaradt időt, az érettségiszünetet.

Néhány telefonviccel kezdtük. Béla elváltoztatott hangon, mint a postai telefonközpont embere, egy fülkéből fölhívta egyik ellenszenves tanárunkat, és „vonalvizsgálat” címén utasította, hogy egy órára kapcsolja ki a telefonját. Ezt akkoriban büntetés terhe alatt tiltotta a postai szabályzat; majdnem mindenkinek ikervonala volt, tehát a falı dugó kihúzásával egyszerre két vonal némult el, és ez talán zavarhatta a titkos lehallgatókat. Béla ezután fölhívta a telefonközpontot, és bejelentette, hogy X. Y. kikapcsolta a telefonját. A következményekről persze nem értesültünk. Egy másik alkalommal hajnali három tájban – ki tudja már, hol és miért veródtünk össze hajnali háromkor – Béla a kerületi tűzoltóság nevében a népszerű Bubi vibrafonmővészıt hívta föl. Régóta izgatott bennünket ez a név és ez a foglalkozás. Hogy merészeli valaki Bubinak nevezni magát, és vajon milyen összefüggés áll fenn a Bubi név és a vibrafon között, és egyáltalán, mi az a vibrafon, és mi szükség van vibrafonmővészekre? Pláne Bubi néven? Béla közölte az álmos hangú mővesszel, hogy a házukból már többször kaptak téves tűzjelzést, éppen az imént is, de nem akarnak ismét hiába kivonulni, az igen drága multság, ezért fölszólıtja, menjen föl a padlásra, és gyóződjék meg, valóban ég-e a ház. Bubi könyörögve tiltakozott, ő egész éjszaka dolgozott, csak nemrégén feküdt le aludni, szépen kéri, küldjenek föl mást, és megadott pár nevet. „Vibrafonoztunk, ugyebár?” – kedélyeskedett veszjóslóan Béla. „Sajnálom, uram, de ragaszkodnom kell az ön személyéhez, mert ön ismert ember, önben megbízunk. Az egész háztömb, az egész utca veszélyben foroghat, önt is beleértve, Bubi úr! Gondoljon bele! Szíveskedjék fölfáradni, én negyedóra múlva újra hívom, és várom a jelentését.” Jó félóra múlva hívta újra a számot. Ezúttal női hang, nyilván Bubiné jelentkezett, kétségbeesetten, mert a férje azóta sem jött le a padlásról, ő pedig nem mert fölmenni utána, mert várta a hívást. Nyilván leroskadt és elaludt valahol a magasban a vibrafon mővésze. „Akkor valóban tűz van!” – mondta izgatottan Béla. „Megyünk!” – és letette a kagylót.

Ebben az időben Béla hosszadalmas és egyoldalú szerelmi levelezésbe bonyolódott bizonyos Lucia Bosé nevő szép, fiatal, csillogó fekete hajú olasz színésznővel, akit az első olasz neorealista filmekben (*Róma 11 óra*, *Nincs béke az olajfák alatt* stb.) láthattunk. Talán próbálgatta, hol vannak a saját határai, mit képes elérni, mit nem? Maximum egy dedikált fényképre számíthatott, de nem jött semmi. A realitásérzék nem tartozott Béla erényei közé. Eleinte magyarul írt, a római Cinecittába címezve, mondván, hogy nincs a világon olyan filmstúdió, ahol nem akadna egy-két magyar, valaki majd fordít Luciának. Csak így: Luciának. De mivel választ nem kapott, angolra váltott. Válasz akkor sem jött.

Tomasz hozta a hírt az Eötvös Collegiumból, hogy a szomszédos neobarokk villa teraszán kora délutánonként, mikor odasüt a nap, meztelenül napozik a villa lakója, egy szép fiatal asszony, akit állítólag Hopinak hívnak. Az Eötvös-kollégisták olyankor egymást taposva, fürtökben lógnak az arra néző ablakokban, hogy láthassák. Bár mi sosem láttuk a szép Hopit, Béla a hírre rögtön elhatározta, hogy ő magához méltó

módon, a maga eszközeivel fogja megközelíteni a nőt. Teljes verbális fegyvertárát és ellenállhatatlan öniróniáját bevetve hosszú, lángoló szerelmes levelek sorát írta neki, szinte naponta, és dobta be a villa postaládájába. Előzőleg persze fölolvasta őket nekünk. A középkori trubadúrköltészet modern kis prózai remekei voltak ezek a levelek; nagy kár, hogy nem maradtak meg. Beszámolt napjairól is, melyeknek szürke egyhangúságát a hölgyről szőtt ábrándjai teszik elviselhetővé, habár tudja jól, hogy hiába álmodozik. Előadta, hogy tudatában van: neki mint diáknak és kissé előnytelen küllemű, ámbár többféle nem mindennapi képességgel megáldott férfiúnak, csekély esélye van, hogy a hölgy kegyét elnyerje, ám ez a fájdalmas tény nemhogy lohasztaná, inkább tüzei amúgy is forró érzéseit, és arra készíti, hogy minden módon bizonyítsa hódolatát. Kívánjon tőle akármit, ő készséggel megteszi, legyen az az óhaj bármilyen természetű. Nem kér mást, csak egyetlen pillantást, egy személy szerint neki, Abody Bélának szóló, akár elutasító gesztust, egyetlen rövid percnyi találkozást a kertkapunál – ő abból megél haláláig. A leveleket aláírta, és saját valódi címével látta el, de választ nem kapott.

Egy ponton túl érezni lehetett, hogy már nem a szokásos bohóckodásról van szó. Béla komolyan belelovalta magát a dologba, presztízskérdéssé tette, hogy a szép Hopi valahogy reagáljon. Az is lehet, hogy csakugyan beleszeretett a sosem látott hölgybe. Képtelen volt beletörődni az újabb kudarcba. Pénze ajándékokra nem lévén, kedvenc salátává olvasott, forró ajánlásokkal ellátott könyveit és mindenféle kéziratát kezdte áthajigálni a kerítésen, áldozati tárgyakként a szerelem oltárára. Szabó Dezső-, Thomas Mann-, Schopenhauer-kötetek és Abody-zsengék repültek át suhogva, zörgő szárnycspásokkal a kerítésen, és puffanva szálltak le a gyepen, de másnapra mindig eltűntek onnan. Ezt jó jelnek tekintette. Ilyen ostromnak lehetetlen sokáig ellenállni, mondogatta; végül minden nő megadja magát, jelentette ki, mint aki erről bőséges tapasztalatokkal rendelkezik. Ki kell tartani, és nem marad el a siker. Még csak kevés könyvét adogatta el, volt miből választani. Több műfajjal is próbálkozott; szárnyra kelt verseskötet, regény, memoár. Semmi sem volt drága. Végül már ott tartott, hogy naponta egy-egy ruhadarabját és cipőjét fogja átdobni; nem lévén szégyenérzete, és sohasem fázott, ezért utána nyugodtan hazament volna gatyában, illetve, mivel nem viselt gatyát, anélkül. Erről sikerült lebeszelnünk. Végül valakinek a fejében megszületett a nagy ötlet, a fölülmulthatatlan szerelmi gesztus terve.

A Körtér sarkán a Simplon (később Bartók) moziban a *Talpalatnyi föld* című új magyar filmet játszották. Késő este, az utolsó mozielőadás után, önkéntesekkel kiegészített brigádunk megjelent a bezárt, sötét mozi előtt, és mint akiknek az a dolguk, nekiálltunk szétszedni és leszerelni a mozi bejárata fölül, a homlokzatról a fehér vászonra festett, jó pár négyzetméteres címet és a hatalmas színészportrékat. Latinovits, a legsportosabb fiú közöttünk, ügyesen fölmászott a falon, és leakasztotta, majd sorban leadogatta az egyes elemeket. Néhány perc alatt elkészültünk, összefogtuk a tetemes súlyú szerelmi zálogot, és a gyér éjszakai forgalomban minden feltűnés nélkül, a legnagyobb nyugalommal, hangosan morgolódva, hogy a mozi ilyen késő éjszaka dolgoztat minket, a Körtéren átvágva, a Himfy utcán fölszállítottuk a Ménesi útra. Ott aztán darabonként átemeltük a kerítésen, Latinovits pedig, aki merészen bemászott a kertbe, Béla elképzelései alapján hatásosan elrendezte úgy, hogy a szép Hopinak másnap reggel Szirtes Ádám és Mészáros Ági óriás portréira essen az első pillantása, mikor majd kinéz az ablakán.

Másnapra ez a páratlan ajándék is eltűnt a villa gyepéről.

9. A dezamorátor

„Vajda Miklósnak, a Genithália társulat volt igazgatója.

(Miklós)!³

2

Könnyen elképzelhető, hogy betársulok Hozzád nőt siratni!!! Nők = feces + urinas + vagina. De – mondta Hans Heinz Ewers – nem, ez nem baj. Előbbi két komponensük – nekünk is lévén – nélkülözhető, utóbbi beszerezhető v. képzeletünkben esetleg mechanisztikus úton előállítható! Túlélni!!! Ha betársulok Hozzád, szeretóm Te leszel, megbízható és nőknél jobb minőségű érzelmekkel rendelkező vagy tudniillik; Te fogsz nekem kis helyes gyerekeket szülni is akár. Főzni megtanulj: igénylem! Más módszer nőkkel kapcsolatban: fanszörzetüket légcsavarhoz rögzíteni, megindítani, közben anusukba nyolc-tíz kecskebékát helyezni (meglettebb korúakat!), ezeket ott nevelni. Orrukra Gergely Sándor végbelét tekerni, addig csavarni, míg vér nem jön. (Vért aztán lemosni.) Homlokukon ügetőversenyt rendezni, és ezeken a versenyeken Simkót fogadni 10-20 forinttal. Térdüket fejszé-vel kettényitni, elhelyezni benne a Magyar Futár két régebbi évfolyamát, összevarrni, kisütni. [...] Komolyra fordítva a szót: Kipphardt drámái túlnőnek az intranzigens kozmológia spektrumkörén: ez látszik a Feuerbach-jegyzetekben is (Gieseking, Kubelik, Slachta, Czibor, Erdős, stb.), ahol aláhúzom, ott olvassad. Vigasztalódní is lehet elég könnyen. Javasolataim: (tud róla a DISZ-szervezet is): illető clitorisát lefényképezni, ezt kiakasztani a spájzba, lámpát leoltani, tövébe ülni, és bevacsorázni szalonját, hagymát. Vagy akár: pajtásházasság finnországi rokon-lánnyal, hozomány nem számít. Jók még: onánia, vallás, öngyilkosság, Dantét olvasni, stb.

Le is rajzolom, hogy képzelem a női sorsot Magyarországon. [...] Hát így. Ölel: Abody Béla, a Halálos tavasz c. film szerzője, diplomás csász.

Az illusztrált levél elsőéves korunkból származik, és életem első nagy szerelmi válsága idején küldött baráti vigasztalás és szolidaritási nyilatkozat. A rajz Béla saját súlyos csalódására utal vissza az érettségi előtti időből, mikor az *Otello*-lemezt készítettük, és ő volt hozzám hasonló helyzetben és állapotban. Egészen közeli barátok voltunk, még megosztottuk egymással szerelmi gondjainkat, örömeinket és bánatainkat. Én a komolyan vett szerzetesi nevelés, az anyák hősiés önfeláldozását dicsőítő számtalan templomi prédikáció és erkölcsnemesítő olvasmányok hatása alatt úgy képzeltem, hogy a nemi élet a nők számára fájdalmas, megalázó és undorító hitvesi kötelesség, kizárólag önfeláldozásból, férjük iránti alázatos szeretetből és a gyermek utáni ösztönös vágyból engedik, hogy a férfi kedvét töltsé rajtuk. Máskülönből miért maradt volna szűz Jézus Krisztus anyja? Világos: az Ég így kímélte meg őt a megaláztatástól. A szülés kínjától már nem; az nem megalázó, hanem örömteli. A megaláztatás következménye öröm – így jutalmaz az Ég. Megerősített hitemben Béla beszámolója balul sikerült románcáról, amelyben, mint mesélte, ugyan „történt néminemű naturalizmus”, de a dolog a lány vonakodásán, később határozott ellenállásán végül kudarcba fulladt. Ez számomra teljesen érthető volt, hiszen mindketten gimnazisták lévén, gyermekre még nem gondolhattak. Megértettem Béla tomboló féltékenységét, de magamban a lánynak adtam igazat.

Mikor valamivel később, egy ismerős család tüneményesen szép, sudár, kék szemű, barna lányának, akihez titkolt szemérmes érzelmek fűztek, mint úrifíú és elsőéves irodalom szakos bölcsész, önként segítettem az érettségire való felkészülésben, sejtéseim mindenben beigazolódtak. Egy délután – meleg, őszi kora délután – egyedül volt otthon, és ágyban fekvé fogadott, szabadkozva, hogy nincs jól, és nagyon fáradt. Lelkesen magyaráztam, talán éppen Berzsenyi Dániel időmértékes klasszicizáló prozódiai gyakorlatának eszmei hátterét és jelentőségét, mikor váratlanul megfogta a kezemet, és a ta-

karó alatt a mellére helyezte. Elállt a lélegzetem. Lehunyta a szemét, és eltorzult arccal ide-oda húzogatta a kezemet a mellén, közben hangosan zihálva, szaporán szedte a levegőt. Nem volt éppen kellemetlen érzés, de a szenvedése láttán megesett rajta a szívem. Szegény lány! Így, ilyen önkínzó megalázkodással próbálja meghálálni önkéntes segítségemet! Nekem, a durva, kéjvágyó, érzéketlen tuskó férfinak így mond köszönetet! Őszintén meghatódtam. Kiszáratva lejjebb tolt a kezemet, lejjebb és beljebb, ami több mint érdekes volt, és suttogott is valamit, de nem értettem, hogy mit. Szendőse ekkorra azonban tetőfokára hágott: a fejét hátraszegte, nyöszörgött a fájdalomtól, kis sikkantásokat is hallatott, és dobálni kezdte magát. Ez már sok volt, ezt a kint nem fogadhattam el: rövid habozás után kihúztam a kezem a takaró alól. A lány ahelyett, hogy az elvárható hálával tekintett volna rám, sértett arccal, szótlanul és megvetően nézett: nem méltányolom az ő megalázó önfeláldozását! Földülten folytattam Berzsenyi Dánielt, de nem figyelt rám. Pár nap múlva aztán telefonált, és közölte, hogy már fölkészült az érettségire, és köszöni szépen a segítségemet. Béla, az együtt érző jó barát, szakértő bólogatásokkal hallgatta beszámolómat. Neki is voltak hasonló tapasztalatai, vele moziban történt meg csaknem ugyanez. A lányt, mesélte, többször vitte operába, sokat beszélt neki Verdiről, a zenéről, az énekesekről és az éneklésről, azt próbálta meghálálni neki a lány. Elgondolkodva hümmögtünk egy darabig, aztán Béla halkán megjegyezte, hogy azért „szerény és igénytelen véleményem szerint a világirodalom nem a mi koncepciónkat látszik igazolni, drága Cica úr. *Eo ipso* az operairodalom sem”. Példákat is említett. Nem mondott újat, ismertem én valamennyit, de a lány tünetei mégiscsak meggyőzőbbek, mondhatni kézzel foghatóbbak voltak. Az valódi Élet volt, nem pedig irodalom vagy művészet! – mondtam. Valami nagy titok lappang itt, állapítottuk meg, amit csak a nők tudnak. „Én a helyedben azért kihasználtam volna az alkalmat, hercegem, ha már a leányzó úgyis elszánta magát az önfeláldozásra” – mondta még Béla, az örök opportunistá. Lehet, hogy magában röhögött rajtam.

Egy évvel későbbi és jóval nagyobb szerelmi csalódásomat az a tapasztalás növelte szinte az elviselhetetlenségig, amelynek során kedvesem viselkedése meggyőzőt, hogy a nőknek abszolút semmi kifogásuk a testi érintkezés ellen, sőt. Többnyire ők a kezdeményezők. Falba tudtam volna verni a fejemet, amiért kihagytam azt a gyönyörű lányt, de most fülig szerelmes voltam, és ez a szerelem boldogan be is teljesedett, amíg külső okokból váratlanul vége nem szakadt. Béla tanácsokat tartalmazó, újabb levele még a boldogság állapotában ért.

„1/. Nem kívánható, hogy a jegyesek biológiai szempontból a nap minden szakaszában egymás rendelkezésére álljanak (Munka, menses, fimózis, újságolvasás, nehéz légzés, stb.) [...]

[...]

3/. Menyasszonyod alkoholizmusa ellen ne adminisztratív intézkedésekkel, hanem a békés meggyőzés eszközeivel védekezz. (Pl. clitoris lecsavarása, pártsajtóban apróhirdetés feladása, közjegyző előtt krokodillá nyilvánítás, stb.)

4/. Legújabb fogamzásgátló szerek: sító, dob, nádi hegedű, kamarazene, kézcsoók, önmegtartóztatás, onánia, végbélsár, homoszexualitás, Sík Sándor.

5/. Coitus Zala-megyében (mert ilyen is adódhat; szokott): Csak Latinovits Zoltán jelenlétében, lábbal Pécel, fejjel Lacháza felé, esetleg keresztben (mógendóvidban). Ilyenkor a dohányzást felfüggeszteni, ágyékban tüzet rakni, utána hidegvizes lemosás, siralomháza, cappadox atyák meglátogatása.

6/. A szerelem és a hitélet nem ellentétes, de egymást kiegészítő hatásúak. Lábujjal való frikció közben lágy részeket rózsafüzérrel elkötni.”

A szokásos bohóckodás, amelyből kiéreztem az irigységet is. Hosszú ideig „az elnyomott szexuális proletariátus éhező tagjának” tekintette magát, aki „huszadik századi Ikaruszként, kézhajtányon próbál a mennybe jutni”, és „a felszabadulásért küzd, világ szexuális proletárjai, egyesüljetek!” jelszóval.

Pár nappal lesújtó csalódásom beállta után, öngyilkos gondolatok közepette, kaptam tőle egy apró, barna, henger formájú üvegcsét, körülbelül akkorát, mint egy dió. Nyílása szorosan be volt dugaszolva, oldalára kicsi, nyomtatott, halálfejes címkét ragasztottak, belül fehér por látszott. Csakis valami laboratóriumból származhatott. Béla nem árulta el, honnan szerezte. Azzal adta át, hogy „Ez, ha már mindenáron ragaszkodsz hozzá, hogy a távozás hímvesszejére lépj, jobb, Cica úr, mint a gáz vagy a kötél, vagy pláne a Duna. Különb is, te jó úszó vagy. Nem fogsz érezni semmit, garantálom.” Hálásan eltettem a fiolát, méltányolva a jóleső baráti gesztust.

Jóval később aztán, mikor már régen sikerrel megbarátkoztam a továbbélés gondolatával, egy napon eszembe jutott a fiola, és kíváncsiságból elővettem. Kiszedtem a dugót, és picike fehér port pöcköltem az ujjam hegyére. Aztán, némi szívdobogással, óvatosan lenyaltam. Porcukor volt.

Egy közös balatoni nyaralásunk alkalmával, már az egyetem után, az ötvenes évek közepén, a balatonszemesi mészárosnál béreltünk szobát. Valamelyik este a hentes és mészárosék hitvesi ágyában feküdtünk, fejünk fölött az ifjú hentesék esküvői képe és a méla arcú Krisztus, aki kezében tartotta lángoló, töviskoszorús szívét. Béla gimnazistakori szerelmi csalódására terelődött a szó, az *Otello*-lemezzel család címettjére. „Engedd meg, hercegem, hogy előadjam neked akkori dezamorációs módszerem lényegét. Nevezhetjük akár amorifág terápiának is, egyre megy. Nagyszerűen bevált. Még neked is jól jöhet egyszer. Nem maradsz örökké fallikus triumfátor ugyanis. Ezt ne vedd sértésnek, Cica úr, inkább titkolt és őszinte irigységem ritka manifesztációi egyikének. Te vagy tudniillik az egyetlen fallikus triumfátor, akivel hajlandó vagyok egy ágyban aludni.”

Erre kíváncsi voltam. Béla annak idején meglepően hamar túltette magát a boldogtalanságon. Én hónapokig kóvályogtam tőle, mint akit fejbe vágtak. A következő alkalommal még tovább.

„Cél ugyebár egy erős kötődés radikális eliminálása, az érzelmi rabszolga önfelszabadítása. Ott volt ugye József Attila, szegény, aki nagy szerelmes Ódájában, reménytelen szerelmi állapotban, megpróbálta egyszerre átélni az extenzív és az intenzív totalitást, ami persze teljes abszurdum, legfőljebb nagy verset eredményezhet, de nem visz közelebb a lényeghez, amit álszent társadalmunk és irodalmi nyelvünk, így ő is, áttal a nevének nevezni. Mint talán emlékszel, átszellemült rajongással írja le az imádott nő áhított testének bizonyos gondosan megválasztott, szalonképes részeit és azok funkcióit. Amit nem írt le, de bizonyára gondolt, arról a pszichiátereinek tudnának beszélni. Na már most, hercegem, nem kell más, mint hogy nagy erővel a kedves testének kevésbé magasztalható, mondhatnám úgy is, hogy közönséges és visszataszító funkcióira kell összpontosítanod. Nem feledkezve meg természetesen a kizárólag a női nemre jellemző technikáról, valamint folyamatokról. Ezekre különös gondot fordíts. Mivel te is fejlett képzelőerővel rendelkezel, akárcsak én, nem okozhat problémát magad elé képzelni, amint...” – itt megpróbáltam félbeszakítani, tiltakozni, elhallgattatni, de hiába. Páratlan verbális képességeivel színesen és érzékletesen, didaktikus hangnemben, könyörtelen részletességgel elkezdte leírni mindazt, amit én nem akartam elképzelni, látni, tudomásul venni. Fejlett képzelőerőmmel rémülten és kétségbeesetten megpróbáltam bekapaszkodni mindazokba a nőkbe, akik szépek, okosak, kívánatosak, zseniálisak,

tiszteletre méltók, akiket valaha is szerettem életemben, és azokba is, akiket nem, még a csúnyákba, a gonoszokba és az ostobácskákba is, minden nőbe az égvilágon, mert nem engedhettem át őket ennek a gyalázatos örületségnek. Végül így ők maguk mentettek meg az életnek, a drágák, hogy képes lehessen majd újra beleszeretni egy lányba, idealizálni és imádni tudjam őt. Ezzel szerencsére sikerült elfoglalnom magam, mert Béla a női nemről időközben áttért saját extenzív és intenzív totalitásának ugyancsak vérfa-gyasztoán részletes taglalására. „*Homo sum, nihil humani a me alienum esse puto*, tanultuk a bölcs mondást, ha még emlékszel, hercegem, nos, tőlem sem idegen semmi, ami emberi, tulajdon testem funkcióit is ideértve. Annyira nem, hogy egyszer pusztá kíváncsiságból végignéztem azt, amit saját szemével sohasem láthat a halandó. Leguggoltam a fürdőszobában, és, *vulgo*, rászartam egy tükörrre. Szegény néhai apám borotválkozótükre volt. Tudod, olyan, amelyiknek az egyik oldala nagyítós. Hát, a látvány, mit mondjak neked, revelatív volt. Nagy vétek lett volna kihagyni! Hasonlíthatnánk akár a szüléshez is, de míg az pozitív, örvendetes és előre, a jövőbe mutató folyamat, mivel érkezés, ez távozás, azaz negatív, a múlt egyfajta dehumanizált, szilárd esszenciája távozik – habár ez a távozás örvendetes is lehet olykor, mint tudjuk. Nos, egészen addig, amíg még látszott a tükörből valami, figyeltem, ahogy a...” – itt ásítást mímeltem, és émelegve befordultam a falnak, de nem zavartatta magát. Meg tudtam volna fojtani, de nagyobb és jóval súlyosabb volt, mint én. Azzal fejezte be, hogy „a végén persze letöröltem a tükört”. „Örülök. Már aggódtam” – mondtam, és eloltottam a lámpát.

10. Az éhezőművész

A következő évben, 1954-ben, hármásban utaztunk Szemesre nyaralni: Réz Pál barátunk, kollégám a Szépirodalmi Kiadóban és Béla gyakori kártyapartnerre tartott velünk. Béla mindjárt az elején el akarta híresztelni a vonaton, hogy milyen kár a Balatonért, mert nemsokára megkezdődnek a lecsapolási munkálatok, ugyanis rizsfölddé alakítják, az ötéves terv végére az biztosítja majd a nehézipar mellett a népgazdaság exportjának legjavát és az életszínvonal rohamos emelkedését. Ez akkoriban, a sokat magasztalt „gigantikus szovjet természetátalakító építkezések” idején, nem is volt annyira elképzelhetetlen ötlet, mint amekkora marhaság. El is kezdte hangosan mondani a folyosón, de anyámra hivatkozva sikerült elhallgattatnom. Szegény anyám több évet ült Rákosi börtönében olyan rémhírek miatt, melyeket nem is terjesztett. Bélának féktelen jókedve volt az előttünk álló nyaralás ígéretétől. Be nem állt a szája. Kártyázást javasolt, és előhúzta a paklit. Mire Szemesre érkezünk, elnyertük minden pénzét, egyetlen fillérje sem maradt a nyaralásra. Olyan figyelmetlenül, szüntelenül bohóckodva játszott, mint egy kisgyerek, így aztán akkor is nyertünk, mikor nem akartunk. Még csaltunk is, hogy visszanyerjen legalább valamennyit – nem sikerült. Abbahagyni sem volt hajlandó. Hiába ajánlottuk föl, hogy semmisnek tekintjük a partit, és visszaadjuk a pénzét, még kölcsönt sem volt hajlandó elfogadni. „A megalázó és tisztí becületemet mélyen sértő ajánlatot kikérem magamnak, és erélyesen visszautasítom. Kéretik a jövőben tartózkodni a hasonló provokációktól, ellenkező esetben kénytelen lennék drasztikusabb eszközökhöz folyamodni, mint például kasztráció, baritonáriák előadása, párbaj, áttérés a magázásra, diplomáciai lépések tétele, etcetera.” Jókedve nem csökkent, sőt alig fért a bőrébe; így még nagyobb kalandnak ígérkezett a nyaralás. Annyit kért csupán, hogy majd vegyünk neki egy nagy üveg mustárt és egy nagy üveg tömény Bambi szörpöt, ő azokon elesz, és legalább lead pár kilót.

Megvettük neki a mustárt és a műnarancsízű, szörnyű, mesterségesen színezett, tömény vegyészeti kotyvalékot, amit erősen hígítva kellett volna fogyasztani. Ez volt a

korszak egyetlen üdítőitala. Béla két karjában dajkálta a nehéz üvegeket, és fölváltva hol az egyikbe, hol a másikba dugta bele tövig a mutatóujját, és élvezettel lenyalta. Este aztán, mikor az állomási restiben leültünk Rézzel vacsorázni, ő kívül maradt a kerthelyiségen, és fennhangon megjegyzéseket tett ránk a sövény túloldalán arra járóknak. Galád módon elszedtük tőle minden pénzét, magyarázta ismeretleneknek, ránk mutogatva, holott ő becsületes, dolgozó ember, és most éheznek, mert nincs egy vasa sem, nem tud megvacsorázni, még nem is ebédelt. Mielőtt kitört volna a botrány, Réz kiszólt neki: „Jól van, Béluska, gyere ide szépen, Béluska. Így ni, most pedig tessék pitzizni, Béluska.” Béla letérdelt az asztalunknál, és száját tátva pitzizett, mint egy hatalmas kutya. Falatokat dobáltunk neki, és ha nem tudta elkapni, zajosan habzsolva fölfalta a földről. „Vétessék úgy, hogy hálásan csóválom a farkam – mondta –, de annak sajna technikai és egyéb akadályai vannak, melyeknek felsorolásától ezúttal szabadjon eltekintennem”, hallatszott ki félig az asztal alól. Szép sikere volt, az emberek nevettek, azt hitték, csak bohóckodik, holott farkaséhes lehetett már, de mindenáron állni akarta a szavát is. Ugyanolyan paranoid manifesztáció volt, mint a kiadóbeli koldulás. Így tudott pillanatnyi segítséget szerezni magának, ami persze a gondjait egyáltalán nem oldotta meg. Nem szeretett előrenézni.

Ismét a szemesi hentes és mészárosék hitvesi ágyát béreltük, Réz pár házzal odább talált szobát. Lefekvés előtt odakísértük Bélával. Falusi szokás szerint esténként a legtöbb ház előtt kint üldögéltek, beszélgettek az emberek. Béla messzire hallhatóan még visszaszólt az utcáról Réznek „Aludj jól, Palika, és ne játssz megint a kukiddal, mert megbetegszel, és akkor majd nem jöhetsz ám velünk a strandra!” Nem számított rá, hogy Réz kapásból visszavág, mégpedig az ő, Béla modorában: „Te pedig ne molesztáld megint szegény Miklóst, éppen eleget szenvedett már tőled. Beteges dolog az ilyesmi.”

Ez még sohasem esett meg Bélával. Elállt a lélegzete, hirtelenében nem is tudott replikázni. Mi ketten, illetve hárman Tomasszal, régi, meghitt barátok, egymást csak ritkán ugrattuk vagy szurkáltuk, mások előtt pedig soha. A közös kamaszkor, a napfényes őszi kora délutánok szürrealista mágiája, az iskolai délelőttök és körtéri esték másfajta, szolidáris, testvéri viszonyt alakítottak ki közöttünk. Réz idegen közegből lépett közénk, keményebb, érdes, földönjáró humort hozott. Mi Bélával elengedhettük magunkat, nem kellett viselkednünk, mert nem volt mitől tartani, kívül-belül ismertük és megértettük egymást. Réz a maga örökké éber, élesen kritikus természetével és könyörtelen humorával szüntelenül vizsgálta (vizsgáztatja) az embert, és ha nem vigyázott magára, akkor irgalmatlanul ledöfte.

Mikor most leültünk Bélával a mészárosék hitvesi ágyára, és vetkőzni kezdtünk, előszedtem a néhány szelet kenyeret, amit a vendéglőben, Réz figyelmét kijátszva, sikerült zsebre vágnom. „Nesze, te állat – mondtam szeretettel, mert tudtam, hogy már komolyan éheznek, és nagyon szántam –, egyél.” „Három szeletet ott hagytál a kosárban!” – mondta szemrehányó hangon, majd nem sírva. „Réz odanézett” – magyaráztam én. „Vagy úgy!” – mondta Béla, azzal kikapta a kezemből és tüneményes gyorsasággal, magában dűnnyögve fölfalta a kenyereket.

Másnap folytatta az éhezést. A már alaposan megcsappant tartalmú mustáros és Bambis üvegeket a strandra is magával hozta, hol az egyikbe, hol a másikba dugta bele a kezét, és kéjesen, hunyt szemmel lenyalta – nézni is émelyítő volt. „Aki ilyen hülye, az megérdemli a sorsát, és koplaljon” – jelentette ki Réz. Béla nem zavartatta magát, sőt féktelen jókedve kerekedett. A vízbe vezető lépcsőn eljátszotta Réznek – és a vízbe igyekvőknek – a Felszállás idiotáját, aki itt a vízbe nem mert belépni. Aztán a térdig erő

vízben óriási bődülésekkel, mint valami éhes és szőrös tengeri szörny, „halfogó balettet” adott elő, részleteket üvöltött a *Rigolettó*ból és az *Aidá*ból. Hínárt és nádat evett, ugrálva, rikalozva madarak után kapdosott, végül hatalmas, csupa szőr mellkasát döngötte végigvonult a napozók között, és azt kiabálta, hogy „*Ja vengerszki piszátyel! Ja vengerszki piszátyel!*” Akkoriban ennyit mindenki megértett oroszul: Magyar író vagyok! Hálás közönség nézte az előadást. Ebédnél megkönyörültünk rajta, és pitiztettük ugyan, de nagyobb darabokat, húst, krumplit, ezt-azt is adtunk neki, kézből szájba, vigyázva, nehogy bekapja az ujjunkat. Így rövid időre valamennyire elverhette az éhét, ám pénzt még mindig nem fogadott el.

11. Magyar író

„*Drága Cica Úr! Nem tudtam Veletek találkozni, mert aznap érkeztem vissza vidéki körutamról, amelynek egyik nem elhanyagolható mellékcélja az volt, hogy könyvemből néhány példányt beszerzek, mert hogy fővárosunkban viszonylag gyorsan elfogyott, ellenségeim szerint a személyem körül felkavart mesterséges hisztéria, barátaim szerint az átlagnál jóval alacsonyabb példányszám, szerintem persze egészen más okok miatt. A gyűjtés eredménye két darab, az egyiket, szívem felét, fogadd a régi barátsággal és megértéssel. (A másik orvosomé lesz, aki szívem megmaradt felét kezelni szokta.) [...] A Berlin megbízható szavú főpincére szerint múltkor Rézzel való érintkezések alkalmával összeragadtak, s hogy mentők szállítottak volna el Benneteket. Kicsit persze irigykedtem; látod, én már öreg vagyok az ilyesmihez.*”

Az első írógépen írt, dátum nélküli levél a megmaradtak közül. Érezni benne a befutott író alig titkolt büszkeségét. A könyv valószínűleg *Az opera fellegvárjai. Második kiadás.* A szokványos dedikáció és dátum (1967. július 19.) után még beleírta: „*Holnap telefonszámlát befizetni!*” A befizetési határidő ugyanis minden hónap huszadika volt. Ez az opera-Baedeker az egyik legjobb könyve; lényegre szorítókozó, alapos, informatív és mégis személyes hangú írás.

Már a legsötétebb Rákosi-korszakban észrevétette magát. A Fiala Írók Munkaközösségének tagja volt, így 1952-ben részt vehetett a hírhedt Déry-vita vérfagyasztó szertartásain, ahol a *Felelet* című regényciklus második kötetét nyüstölte az ideológia legfőbb őre, a könyört nem ismerő magyar Zsdánov: Révai József. A Szent Inkvizíció lehetett ilyen. Isten: Sztálin, földi helytartója, vagyis Őszentsége, a Pápa: Rákosi, az általa működtetett Szent Inkvizíció főpapja: Révai, főügyésze: Horváth Márton, a végrehajtó szerv: a Kiadói Főigazgatóság, a hóhérok és vállalatlegények a kiadók vezetői és az irodalmi lapok főszerkesztői.

A legkegyetlenebb büntetés talán nem is az elnémítás, vagyis az *autodafé*, hanem az önkritikára kényszerítés volt. Az írónak, bűneit szánva-bánva, jobb meggyőződése és írása céljával ellentétes vagy attól lényegesen eltérő módon át kellett dolgoznia művét. Átírni sokkal nehezebb, mint megírni; ideológiai diktátum szerint különösen keserves lehet. A gazdag polgári családból származó, de kora ifjúsága óta meggyőződéses kommunista Déry védekezett, ahogy tudott, a képtelen vádak és kívánságok ellen – a regényciklus végül befejezetlen is maradt. A kibontakozó „vitában” – ugyan ki merészelt volna vitázni Révaival? – dörgedelmesen vagy szervilisen egyetértő felszólalások közt egyszer csak föllállt és hozzászólt egy ismeretlen, fiatal egyetemista. Szellemesen, pimaszul, a sűrű tabukat óvatosan és ravaszul kerülgetve, a „pártunk és kormányunk” által vezérelt, „a szocializmus építését segítő pártos irodalmunk” féltésének és jobbításának hangsúlyos szándékával, vagyis „belülről”, de szerény különvéleményt nyilvánított, Déry védelmében. Üdén, a szent liturgiaétól teljesen eltérő nyelvezettel. Ezzel megváltotta

belépőjegyét a szigorúan őrzött irodalmi életbe. Neve egyszerre ismertté vált. A merész hozzászólást nemsokára hasonló szellemben fogant cikkei követték. Különösen emlékezetes volt a Csohány Gabriella, ahogy akkor mondtuk, „vérdilettáns”, ultravonalas költőnő *Dal az emberekről* című kötetének komoly hang mögé rejtett iróniájú tönkrezúzása 1954-ben. Az első Nagy Imre-korszak valamelyest emberibb légkörében aztán egész sereg bírálata jelenik meg, többnyire jó írók, viszonylag jó ügyek védelmében, sőt óvatosan még az irodalompolitika gyakorlatába is bele merészel szólni. Vitába száll olyan veszedelmes cerberusokkal, mint Horváth Márton, Darvas József és Szabolcsi Miklós. Stílusa, érvelésmódja, iróniája meghökkentően eredeti és teljesen szokatlan. Ezek a korai írások, az 1957 elején megjelent *Indulatos utazás* darabjai, egy kannibál korszak érdekes régészeti leleteiként nagyjából ma is olvashatók.

1955-ben ő lesz a nemrég létrehozott Magvető Kiadó irodalmi vezetője. A forradalom utáni megtorlás első évében repül is az állásából, akár fél évvel később, 1958 tavaszán én a Szépirodalmitól. Ritkábban találkozunk, ő ugyan gyakran kártyázik a két Réz-zel, Déryvel, Csukával, Csukással, Cziborral, másokkal, én ritkán űzöm ezt a sportot. A pusztá megélhetésért robotolunk, a nyakunkba akasztott negatív káderjellemzés súlyos ballasztjával úszunk az ár ellen. Ő aztán elmegy általános iskolai tanárnak, nekem hat keserves évig kell folytatnom a szabadúszást. Partra kapaszkodik, visszaküzdí magát az irodalmi életbe, és 1965-ben már az *Élet és Irodalom* főmunkatársa. Megindul a dedikált könyvek sora. 1960-ban, az áhitattal tisztelt és szeretett apapótlék és kártyapartner Déry börtönbüntetése idején jelenik meg a *Párbeszéd a szenttel*; a belső címlapon, a cím alatt kézírás: „AZAZ VAJDA MIKLÓSSAL. Cica úrnak, a régi, megszokott mámorral Béla.” Semmiféle azonosság nem fedezhető fel köztem és a „szent” között. A kötetben novellák vannak, Kosztolányi- és más utánérzésekkel, sok jó ötlettel, humorral, de igazi elbeszélőképeség nélküli dolgozatok. Nem tud élő alakokat teremteni, mozgatni, beszéltetni, és a parabolaszándék sem valósul meg sehol. Írni, publikálni, jelen lenni – ez a szándék érződik leginkább. *Eszeveszettek* című, erősen Esti Kornél-os darabjában megírja közös kamaszkorunk és lázadó csínytevéseink korszakát is, de a háború utolsó évébe helyezi át, figuráit többes szám harmadik személyben írja le, vagyis nem vállal velük személyes közös-séget, és kegyetlen halálban végződő történetet kreál belőle, alig egyénített figurákkal, humortalanul. Hősei nem lázadó értelmiségi kamaszok, mint mi voltunk, hanem kezdő gyilkosok. Saját fiatalságát, ezt a ragyogó regénytémát, a nagy korszakváltás vihar előtti csöndjében játszó szürrealista librettót, amely csak megenésítőjére, azaz író-jára vár, komor és teljesen negatív megvilágításba helyezi, mint akinek semmi köze hozzá. Nem tartja méltónak azt a zavaros, de boldog korszakot, hogy az ő, a szocialista író szellemi háttere legyen. A leírt csínyek jó része fikció, a mi csínyjeink egészen más-félék és jobbak voltak, és kárt mi soha senkinek nem okoztunk. Annak a szobornak a talapatára, amelyet akkoriban kezd faragni magából, nem illik oda mellékalaknak a Felszállás idiótája, sem a vrekkelő, a Kalapharapó, a Kardlapozó.

12. Lacrimosa

„Természetes, hogy szocialista vagyok, méghozzá Magyarországon, 1969-ben. Mi egyéb lehetnék; tud jobb humanista választást a kapitalizmus és az osztály nélküli társadalom perspektívája között? (Az újabb kötetemről szóló kis vitában nem esett rosszul a Népszabadság voksa, ahol is a kritikusa elvállalt szocialistának.)” ... „A szocializmus a világnézetem és helyem koordinátaadata” – mondja egy egész oldalas interjúban az *Élet és Irodalom* riporternőjének. Már ismert író, sőt drámaíró, önálló esteket tart, rádió- és tévészemélyiség, még a filmvásznon is fölföltűnik kisebb szerepekben.

Akkoriban már senki és semmi nem kényszeríti a magyar írókat efféle hangzatos krédóra, legföljebb a féktelen becsvágy dudál így a kanyarban, mikor balról előzni kezd. Az „újabb kötetem”, a *Saulus vagy Paulus?* (1968) című, apja emlékének ajánlott, nekem „Magyart a magyarnak! Forró öleléssel B.” dedikációval küldött, elszomorító vegyestál. Egyre nehezebb lett ezekre a küldeményekre válaszolnom; újabban inkább telefonon tettem, mert akkor nem hagyott soká kínlódni, hamar átvette tőlem a szót. Mindig is gyanakodva néztem azokra, akik hittek az osztály nélküli társadalom szent utópiájában. Béla sokkal okosabb volt náluk, csakis opportunistá cinizmust tudtam szavai mögé képzelni. Minden jel szerint máris utolérte a hazugok végzete: elhitte, amit mond, elhitte, hogy hisz ebben meg a többi abszurd dogmában. Különböző íásaiban, sőt már fellépéseiben is, sűrűn hangoztatja vagy jelzi a rendszer melletti szilárd elkötelezettségét.

Kialakult egyik gyakran alkalmazott tárgyalási módszere: érdekes, sokszor ragyogó felütéssel, megállapítással, aforizmával, evidenciával, axiómával kezdi, aztán humorizálva vagy komolyan, körülbeszéli, eltávolítja. Önkérdésekkel és -válaszokkal, paradoxonokkal, ellenpéldákkal és újabb szellemes szentenciákkal visszahozza, majd mintegy kétségessé is teszi, megteremti a visszavon(ul)ás lehetőségét, komolytalansággal jelzi, mennyire biztos a dolgában, lám, még humorizálni is mer a témáról. Gyakran csöppnyi szürrealizmust és sok öniróniát is kever az érvelésbe, így számos kanyart ír le, amíg célba ér, ha ér. A módszer szórakoztató és eredeti, de többnyire nem lehet komolyan venni. A körülbeszélés gyakran szétbeszéléssé fajul, a szómasszába bugyolált tárgy elveszti körvonalait, ahelyett, hogy végül élesen, tisztán kiválna. Mintha elfelejtette volna, miről is akart írni. De még ennek is megvan néha a bája, mert mulatságos. Jó példa a Füst Milánról és enigmatikus barátunkról, Czibor Jánosról írt két hosszú, vallomásos nekrológ az *Emlékezetem pályája* (1981) című kötetben. Ezek a bosszantóan szószátyár, de azért ma is élvezhető anekdotikus írások leginkább Abody Béláról szólnak.

A *Nyomozás* (1970) című kötet „Cica úrnak, lásd 25. old., barátja, Vén Víziló” dedikációval érkezett. Drámakötet, minden darabhoz előszó vagy bevezető tartozik, akár egykor kedvelt drámaírójánál, G. B. Shaw-nál. Nem drámaíró, az világos, érzi maga is. Németh László gyöngébb társadalmi drámáinak halvány utánzatai sorakoznak itt, Németh izzó nemzetpedagógusi küldetésstudata nélkül.

Két darabjának a kézírata is nálam maradt. A téma mindkettőben: becsület és zsarolás, a háború végnapjaiban. Mindkettőben ott egy nagy tekintélyű, zseniális tudós és családapa alakja, aki pontosan úgy beszél, mint Abody Előd professzor nyomán Abody Béla, szellemes, emelkedett körmondatokban, de a többi szereplő is axiómákban, szofizmákban fejezi ki magát. A szituáció és megoldása is közhely. A *Lélekvesztő* című darab egy Örkény-tízpercesnek nevezhető, szintén háborús novellájának dramatizálása. „A próza hosszas berregés, megtorpanás, földi nekirohanás után a magasba emelkedett, drámává lényegült át: felszállt a repülőgépp!” – írja boldogan. A kötet – egyik – bevezetőjében és legszórakoztatóbb darabjában, az *Ásatásban* megírja, hogyan lett író, mi vitte a színház és az opera közelébe, említi lázadó kamaszkori csínytevéseinket, megtudjuk, miért lettem én Cica úr, ír Bajor Giziről, a nevezetes *Dózsa*-előadásról és Latinovitsról. Ezt ugyan csak mellékterméknek szánta, de többet ér az utána következő lényegnél.

Nem novellista, nem drámaíró. Akkor mégis micsoda, a hihetetlenül éles, analitikus agyával, ritka verbális képességeivel, fantáziájával, humorával, könnyed tollával, határtalan közlésvágyával és egyre szaporodó köteteivel? Jó operakritikus, mindenesetre. Annak idején együtt is sokat jártunk operába, már akkor értett hozzá, mindennél jobban érdekelte. Nem zenei, hanem drámai és énekesi oldalról közelíti meg a műfajt, az előadást. Írásban, ha már saját nagyszerű énekesi tehetségét elfuserálta. Hozzáértők

szerint nemcsak *Az opera fellegvárjai*, hanem a kritikáit tartalmazó *Gyere velem operába!* (1973) is hasznos, tárgyyszerű könyvek. De ez csak kettő a húszvalahány Abody-kötet közül. És, tárgyának természeténél fogva, avul.

13. Dies irae

Nem az énekes, hanem a kritikus kerülő útján lép be az áhítva vágyott operavilágba. A Magyar Állami Operaház főmunkatársa. Vendégjátékra is kíséri a társulatot, egyik Réznek írt lapján ott van – nyilván felkérésre, dicsekvésül – két sztár, a kiváló Fodor János és Házy Erzsébet aláírása.

Nekem egy *Félidő* (1973) című gyűjteményes esszé- és kritikakötet érkezik. „*E recenziók mind-mind a Cica úréi, aki kedvelte és akarta őket. Én el szoktam pusztítani a recenzióimat fogó életem növény lúzában, mely viharzásokon és poklok tüzeiben. Ennek a néhány recenziómnak megkegyelmeztem. Engedtem őket létrejönni, s átnyújtom őket Cica úrnak: B.*” Egy sor egészen kitűnő, a maga idején bátor és fontos kiállást jelentő és néhány önmagában is értékes recenzió, magvas esszé, töprengő jegyzet, két évtized terméséből. Talán ezért a kötetért, nem tudom, abban az évben megkapja a József Attila-díjat.

Előttünk áll egy művelt és fölkészült, éles eszű és szemű irodalmi kritikus, aki írásai-
val mindenkor a minőséget igyekszik fölmutatni, védelmezni és képviselni. Szokatlan szempontjai is vannak, élvezetesen ír, úgy, mintha ott, a papíron, előttünk gondolkodna, és az adott körülmények közt sok mindent megenged, mert már megengedhet, magának. Például óvatosan, itt-ott a marxista esztétika kőbe vésett, szent és sérthetetlen határait is piszkalgatja.

De.

Nehezen magyarázható okból és önként, végzetesen le is rontja ezt a képet. A minőség immár tekintélyes őrzője, képviselője és letéteményese például hosszan magasztalja a Rákosi-korszak, a *Felelet*-vita és a többi ördögűző szertartás és Révai-enciklika egykori legbuzgóbb végrehajtójának, a szocialista realizmus, a pártos irodalompolitika örének porondmesteri ostorát durrogató Horváth Mártonnak apologetikus regényét, a *Holt-tengeri tekercesek* című művet. A *Lobogónk: Petőfi!* című hírhedt, és köreinkben, Bélát is beleértve, titkolt röhejjel fogadott, primitív sztálinista irodalompolitikai breviárium szerzője 1956 tisztítótüzeiben megvilágosodván, egy önéletrajzi alapú esszéregény műfajában, a „szocialista kritikái realizmus” vasból fakarikájában szembenéz önmagával és a változatlanul hitt szent Eszme nevében korábban elkövetett „hibákkal” és „tévedésekkel”. Önmarcangoló tépelődései alighanem őszinték, de szemellenzójétől nem képes szabadulni; továbbra is az Eszme élte őt, illetve hősét. Hogy ennek a bizonyára kínos gyónásnak esztétikai formát próbál adni, merész, de sikertelen kísérlet. Annak idején „az éneklő kutya”-szindrómának tekintettük: nem azt kell nézni, hogyan énekel, hanem hogy egyáltalán énekel. Föltehető őszinteségén kívül ez is megkülönbözteti a volt főnökök és cimborák (Rákosi, Péter Gábor, Farkas Vladimir, Marosán György és mások) vallo-másaitól. Azok nem énekelnek, hanem hazudnak erősen szelektív memóriáról tanús-kodó mentegetőzéseikben.

„*Horváth Márton regénye jó könyv. Objektíve: súlyos szavú, fontos, ihletett szépirodalmi alkotás, esztétikai jelenség*” – írja Béla. Hosszas fejtegetések, elméletieskedő futamok után, ezúttal ironia nélkül celebrált lovaggá ütés következik. „...már létezése egyszerű tényben is megrendítő alkotás...” „*Kell-e még külön, szertartásos formában kifejeznem őszinte együttérzése-met, nagyrabecsülésemet, szeretetemet?*” ... „*A szépiró Horváth Márton megszületett, joga van képzelete kibontott szárnyain, csupán a művészi igazság kötelezettségeitől terhelten, szabadabban, messzebbre röpködni.*”

Az ilyesmire szokás a „csontig” kifejezést használni; de éppen egy levitézlett, magát száználmasan mentegető, már valószínűleg minden befolyás nélküli, egykori főapparatcsiknak? Ezzel a lelkesen elismerő kritikával Béla olyasmit üzen – egyik brancsbeli a másiknak –, hogy minden múltbeli bűn és tévedés ellenére van megbocsátás, van megtisztulás, van helyes út, mert él a korrigált Eszme. Az 1971-ben írt cikket Béla beveszi nemcsak ebbe, hanem a halála évében kiadott *Indulás, érkezés* (1990) című, összegzésnek tekinthető kötetébe is. Szerencsénkre Horváth Márton e felszállási engedély birtokában sem röpködött messzebbre képzelete kibontott szárnyain.

14. Requiem

„*Quidquid latet, apparebit / Nil inultum remanebit*” – írta a *Requiem* költője, azaz rögtönzött fordításban: „*Ami lappang, az kiderül, / Bűn nem marad büntetlenül.*” Ami lappang: a háttérben zajló, szinte folyamatos személyes dráma vagy inkább tragédia. Két házasságából négy gyereke van: egy-egy hozott és egy-egy saját. Hazárdjáték, adósság, az adósság rendezésének reménytelen reményében újabb folyamatos, katasztrófális eredményű hazárdjáték, ital, betegségek, súlyos pszichotikus, depresszív korszakok, az öröklött családi vagyon elűszása, az új család kétségbeejtő helyzetei, a barátok fokozódó elhidegülése. Segélykérések a hatalom birtokosaitól, elsősorban az elődeinél tehetségesebb és eredményesebb, ezért több tekintetben kártékonyabb Aczél Györgytől, az ideológiai és kulturális terület urától, aki díjazza a tekintélyes kritikus és országosan népszerű humorista kiállásait, és segít neki, ha kell. Kell, nagyon kell.

Bélából színigazgató lesz, megkapja a Vidám Színpadot. Érzí, hogy ez degradáció; nem fölfelé megy, ahogy szeretné, hanem már vészesen csúszik lefelé.

„1971. november 26. Kedves Cica Úr! Három problémára kell választ adnod. 1./ Forradalom volt-e, vagy ellenforradalom? 2./ Lehetséges-e tiszta, önzellen barátság férfi és nő között? Ha igen, milyen gyógyszeres beavatkozás alkalmazandó? 3./ Nem lehetne-e Neked valami hasznod abból, hogy én a fent jelzett cégnél cirkuszigazgatóként üzemeljek? (Ha már egyszer nekem nincs.) Nyilván fordításra gondolok. [...] nem sok, vagy éppenséggel semmi politika, nyílt színen baszni nem szabad [...] Egyebekben: rezignált, holfáradt, nosztalgikus és restrospektív vagyok; jelenem nincs, jövőm Isten és Aczél kezében, tehát csak a múltam érdekel. Nem ártana összejönni. Például úgy, hogy egyszer decemberben megnéznéd darabomat, melynek egyik hőse vagy [...] adj valami életjelt: Béla.”

Akkor már hosszabb ideje nem találkoztunk. Máig sem tudom, milyen darabjának vagyok egyik hőse. Nem tudom, adtam-e életjelt – remélem, hogy igen, valószínűbb, hogy nem. Az ember sűrűn látta-hallotta televízióban, rádióban többnyire kínosan olcsó szellemeskedéseit, pusztá nevetésre és tapsra kalibrált ripacszkodásait, egy igazi, nagy tehetség végzetes önlefokozását, aprópénzzé válását. Semmi bajom a kabaréval, élvezem, ha olyan tehetség műveli, mint Hofi Géza, aki megteremtette magának a politikai szókimondás zseniálisan ravasz, utánozhatatlan módjait. Béla más úton járt: pusztá megjelenésével, jellegzetes mozdulataival, hanghordozásával, oda nem illő szófűzéseivel és öniróniájával röhögtette a közönséget. Idétlen intellektuális csodabogár lett, aki nem akar mást, csak ezt a röhajt. Meg is kapta mindig. Pesten és vidéken, mert hahnizni is járt. Kiröhögtette az írókat, az intellektusokat, a kritikust, a minőség őreit, már nem csupán az ügyetlenségét, mint egykor, a tornateremben, hanem szőröstül-bőröstül saját magát. Vigyék, ha ez kell nekik.

Négy év múlva számomra ismeretlen zűrös anyagi ügyek miatt távoznia kell a színigazgatói székből. „1976. szept. 3.” dátummal, nem sokkal kisfiam születése, Latinovits Piki halála és erről az *ÉS*-ben írt, megrendült, egész oldalas cikkem után kapom tőle utolsó dedikált kötetét. „*Cica Úréknak – és a kis Cica Úrnak (Kiscica Úrnak?) végleges sze-*

retettel, baráti nosztalgiával: *Vén Víziló. Irigy elragadtatással a Piki-sírató miatt; szabad magamat is kommandálnom?*” Az *Úton-útfélen* jegyzetek, tárcák, karcolatok, humoreszkek, nyegle aranykópések halmaza; szinte minősíthetetlen. Elérte a politikai értékskálán azt a helyet, ahol a legsilányabb művét is kiadják, mert ő írta. Nem válaszolok, a megható dedikáció ellenére sem. Pedig még talán egy fölrázó baráti beszélgetés ha nem is segíthetett rajta, de jólesett volna.

Kapcsolatunk itt végleg megszakad.

Folytatja a bohóckodást, majd Aczél egy ártalmatlan folyóirat, a *Négy évszak* felelős szerkesztőjévé teszi. Innen évek múlva parkolópályára kerül mint a Lapkiadó Vállalat vezető publicistája. A kurzus léket kapott, leharcolt cirkálóit és csatahajóit vontatták be ide, védett vizekre, nagyjavításra, átalakításra. 1987-től a Pallas Lapkiadó főszerkesztője – ez is valamiféle szinekúra lehetett. Az állásváltozások közvetlen okait nem ismerem, nem is kutattam. Rézzel és a többiekkel még kártyázik, mígnem elérkezik az elaljasodás fokára: közös, megkérdőjelezhetetlen jellemű, régi jó barátunkat egy értékes tárgy eltulajdonításával vádolja meg. Nem szóban, hanem írásban. És nem akárhol, hanem a *Népszabadságban*.

1990-ben, nem sokkal ötvenkilencedik születésnapja előtt látom utoljára. Kerekesszékben ül a képernyőn, külön műsort szenteltek neki. Szomorú, elkínzott, erősen kopaszodó, talán szakállas öregember; roncsa önmagának – így emlékszem rá. Egyik lábát már amputálták; takaró fedi a hiányt. Meg fog halni, és ő is tudja, látom rajta, hisz minden hangját és gesztusát ismerem. Talán várja is a halált, ami megszabadítja gondjaitól és gyötrelmeitől, és majd nagyot csattan, mint egy végső, jól előkészített poén. Fatalista. Érszűkület, szív- és cukorbetegség ide vagy oda, most is dohányzik. Jellegzetes módján alulról, hüvelyk és mutatóujja közé csípve viszi húsos ajkához a cigarettát, és kissé félrehajtott fejjel, mohón megszívja. Öblös hangon, operaénekesi artikulációval megereszti néhány gyöngye, önironikus poént, cigarettás kezével gesztikulál hozzá. Aztán komolyra fordítja a szót. A rendszerváltás már lezajlott, és ő most ár ellen úszik. Erre oda kell figyelni, mert minden bokorból „rég” ellenállók bújnak elő, akik fölfedezték magukban a demokratikus ellenzékét. Betyárbeccsületből kiáll a letűnt rendszer olyan figurái mellett, mint Aczél György, Grósz Károly, Berecz János, akik most el fognak tűnni a közéletből, mondja, és akiknek pedig annyit köszönhet az ország és ő maga is. Remélem, jól emlékszem.

A betyárbeccsület is beccsület; dicséretet nem, de tudomásulvételt megérdemel.

Nem sokkal később meghalt. Elhárítottam két nekrológfelkérést, de a temetésére elmentem. Aztán húsz év kellett, hogy írni tudjak róla. Hogy megpróbáljam tisztázni: ki és mi volt Abody Béla.

Valamikor a hatvanas évek elején Vas István egyszer azt mondta a Hungária kávéházban a körülötte ülő fiataloknak, „Azt tudjátok, ugye, hogy ez a marha Béla az egyetlen zseni köztetek?” Juhász Ferenc, aki pár évvel idősebb nálunk, és akkor még vitathatatlan zseni, nem volt jelen. Béla sem. Ha a zseni rendkívüli képességek és elengedhetetlen más tulajdonságok szerencsés találkozása, akkor Abody Béla nem volt zseni. Eredetiség, öntörvényűség, mentális erő, analitikus agy, fantázia, éles szem, pazar íráskészség, humor és ambíció bőséggel megvolt benne; egy zseni lehetőségei. De hiányzott mellőlük a magasabb cél felé törekvő elmélyült kitartás, sőt a magasabb cél is, az egyes műveket azonos irányba terelő világlátás és gondolat. A szükséges lemondás, alkalomadtán aszkézis. Az öniróniával össze nem tévesztendő, kritikus önreflexió. És nem utolsósorban a kísértéseknek ellenállni képes jellem. Béla terjedelmes művének nincs alapgondolata, magva, közepe, ennél fogva igazi súlya sincs; erős villanásai vannak.

Egy szörnyeteg rendszer óvatos belső kritikusaként kezdte, és a rendszer enyhébb változatában is, olykor kacéran renitenskedve, de mindvégig belül maradt. Független és ennél fogva használható. Nem töltötte ki a rendelkezésre álló lehetőséget, amelyben pedig a megmaradt tabuk ellenére is páratlan életművek teljesedtek ki és születtek. Egy bővérű bohém hatalmas étvágyával habzsolta a könnyű sikert, és bemutatta, hogyan válik egy nagy tehetség saját maga áldozatává.

Mi lett volna belőle, ha szerencsésebb egek alá születik? Ahol nem ideológiai cenzurális korlátok közt kénytelen működni a tehetség, hanem csak a szakma szigorú törvényei diktálnak, és arra mehet, amerre tud és akar? Írja, hogy Déry, akit apjaként tisztelt, azt mondta neki egyszer: „Pamflet, egy nagy eszme szolgálatában – ez a te utad!” El sem indult azon az úton. Az adott körülmények közt egyetlen nagy eszme létezett, amelyet szolgálnia lehetett, ám az végzetesen kompromittálódott; ő pedig végső soron az arra alapozott rendszert és a szórakozni vágyó közönséget szolgálta. Pamflet helyett néhány apró, romlékony remekléssel, csillogó szilánkokkal, nyilatkozatokkal, hálás gesztusokkal és az udvari bohóc bolondozásával.

Nagyon jó barát volt. Melegszívű, megértő, segítőkész, törődő, ragaszkodó. Nem utolsósorban páratlanul mulatságos. Kiállt mellettem az egyetemen, mikor elítélt politikai rab anyám miatt nem volt éppen hasznos velem barátkozni. Szerettem, tanultam tőle, csodáltam is fiatalkorunkban még hiánytalanul meglévő és minduntalan megnyilvánuló rendkívüli képességeit. Még ma is hiányzik. Gyászolom a barátot és az elfuserált zsenit.

Nem érdemli meg, de adj neki örök nyugalmat, Uram. És meleg őszi kora délutánok arany ragyogása hadd fényeskedjék neki.

Csengery Kristóf

O CAPTAIN! MY CAPTAIN!

Szeretsz játék közben alig hallhatóan beszélni magad elé; monologizálsz hosszan, szavaidat csupán kileheled magadból, mássalhangzókkal szeletelve a sóhajtást. Legutóbb arra figyeltem fel, hogy ezt suttogod: *kapitány, ó, kapitány!* Mi készítetted arra, hogy így szólj kétévesen, kitől hallottad ezeket a szavakat? Soha nem meséltünk neked Walt Whitmanról, sem Abraham Lincolnról, és a Holt költők társaságát sem láttad; nem tudod, hogyan fütyüli John Keating zsebre dugott kézzel az 1812-nyitányt, s mire tanítja a fiúkat angolórán. De talán csak az történt meg veled, ami előbb-utóbb mindenkivel. Egyszer megszólítjuk a kapitányunkat, s attól kezdve követjük őt mindenhová, egy életen át.